

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розбудови української держави особливого значення й актуальності набуває проблема соціального становлення особистості, практично здатної, як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, розвивати і зміцнювати правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти. Подальшого уточнення і конкретизації ця мета набула в проєкті Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, де, зокрема зазначено, що залишається низькою якість соціального виховання підростаючого покоління. З огляду на це, пріоритетними напрямками державної політики в галузі вітчизняної освіти стали принципи гуманістичної педагогіки, ідеї інтеграції України в європейський освітній простір, побудови громадянського суспільства. Однак зі зміною соціально-правових умов життєдіяльності сучасної молоді, коли її соціальне зростання збігається зі становленням у державі ринкових відносин та зниженням соціально-правового імунітету суспільства, її правова соціалізація значно ускладнюється.

Особливої гостроти в означеному контексті набуває особистісно-професійна спроможність фахівця соціальної сфери забезпечити формувальний вплив на процес просоціальної активності й правомірної поведінки учнівської молоді, зокрема. Причому значення фахівця соціальної сфери та його діяльності надалі зростатиме, оскільки нова генерація соціальних працівників здійснюватиме свої професійні функції в умовах впливу низки факторів. По-перше, генетико-біологічного, коли помітно погіршується демографічна ситуація в Україні на тлі екологічних проблем (і насамперед Чорнобильської катастрофи), а це актуалізує проблему не лише духовного, але й фізичного та психічного здоров'я підростаючого покоління. По-друге, недостатній формувальний вплив факторів психолого-педагогічного спрямування, що позначається на домінуванні в сучасній освіті та вихованні підростаючого покоління недосконалих соціально-педагогічних технологій просоціального розвитку особистості. По-третє, йдеться про соціально-економічний фактор, що пов'язаний з наявною в суспільстві нестабільністю економічної потужності сім'ї – провідного інституту соціалізації особистості. По-четверте, суттєвий негативний вплив на процес формування правової компетенції особистості чинить, з одного боку, складність законодавчих процесів, що відбуваються в Україні на шляху становлення як правової держави; з іншого, – превалюючий у соціальній сфері декларативний підхід до розв'язання соціально-педагогічних проблем.

Останнім часом помітно активізувалося вивчення проблеми професійної підготовки соціальних педагогів. До кола наукових інтересів увійшли, зокрема такі аспекти, як-от: професійне призначення сучасного соціального педагога (І. Зверєва, А. Капська, Л. Міщик, С. Харченко), своєрідність соціально-педагогічної діяльності фахівця у певних напрямках – шкільна, селянська, сімейна, правозахисна, опікунська, культурно-дозвіллева та фізкультурно-спортивна (В. Данильченко, Л. Ковчина, Н. Лавриченко, Л. Сущенко, Л. Хоружа, С. Яковенко), специфіка діяльності соціального педагога в різних інституціях (Т.

Алексєєнко, І. Богданова, С. Болтівець, Г. Лактіонова, С. Литвиненко, В. Синьов, І. Трубавіна та ін.). Водночас у проведених дослідженнях професійна підготовка розглядається здебільшого як процес становлення фахівця, а орієнтація на результат цієї підготовки в суто діяльнісному вимірі залишилися поза увагою науковців.

Такий ракурс наукового осмислення педагогічної проблематики віддзеркалено в компетентнісній парадигмі освітньої сфери, що нині становить значний інтерес дослідників. Прогресивна освітня спільнота сьогодні визнає, що саме набуття ключових компетенцій може надати людині можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, вмотивовано вчитись упродовж життя. Компетентнісний підхід є пріоритетним у працях як вітчизняних (Н. Бібік, А. Богуш, І. Єрмакова, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, І. Тараненко, С. Трубачева, Г. Фрейман), так і зарубіжних дослідників (Н. Єршова, Дж. Констант, Ю. Мозер, Д. Рушен, Л. Салганик, Е. Тоффлер). Натомість системне науково-педагогічне осмислення потужності цього підходу в удосконаленні процесу саме особистісно-професійного становлення соціального педагога ще не було предметом спеціального вивчення.

Аналіз наукових розробок з окресленої проблематики понад усе засвідчує, що дослідження з професійної підготовки соціального педагога до реалізації ним правозахисного супроводу учнівської молоді знаходиться на периферії наукового пошуку. Відсутні фундаментальні праці, в яких науково обґрунтовано таке ключове поняття, як „правова компетентність”, що містили б осучаснений погляд на зміст, структуру професійної компетентності соціального педагога в означеному аспекті діяльності, де б віддзеркалились інноваційні підходи щодо системи її формування в логіці ідеї неперервної освіти фахівця. Останнє в сучасних умовах інтеграції вітчизняної освітньої галузі до Болонського процесу набуває виняткового значення, оскільки йдеться про наукове осмислення університетської підготовки майбутнього фахівця в межах підсистеми „бакалавр – магістр”.

Теоретична і практична значущість проблеми формування правової компетентності соціального педагога зумовлена також необхідністю подолання низки протиріч, зокрема, між:

- нагальною потребою у педагогізації соціального оточення учнівської молоді, необхідністю докорінної зміни характеру правової культури дітей і молоді та домінуючим низьким ступенем готовності фахівців соціальної сфери до відповідних змін;

- новизною соціальних вимог до компетентності фахівців у соціально-правовій сфері та недооцінкою ролі сучасної системи вищої освіти в їх досягненні;

- посиленням особистісно-професійних вимог до соціального педагога щодо забезпечення ним партнерського підходу до координації всіх державних та суспільних структур, уніфікації зусиль усього соціального оточення особистості задля позитивної її правової соціалізації і низьким рівнем правової культури студентства;

- необхідністю випереджувального розвитку саме правової компетентності соціальних педагогів, оскільки вони репрезентують „професію захисту”, та браком відповідних наукових розробок.

Отже, аналіз теоретичних досліджень учених, стан соціально-педагогічної практики, нові вимоги до професійних функцій фахівця в умовах поступу України до правової держави та наявність певних суперечностей, що ускладнюють їх реалізацію, засвідчують необхідність опрацювання науково-теоретичних і методичних засад проблеми формування правової компетентності фахівця на основному етапі становлення – у вищій школі.

З огляду на актуальність і недостатню розробленість проблеми, її теоретичне та практичне значення для вдосконалення системи професійної підготовки соціальних педагогів було визначено темою дисертаційного дослідження: **„Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми кафедри загальної та соціальної педагогіки „Формування професійної мобільності фахівців соціально-педагогічної сфери в системі різнорівневої підготовки” (№0100V000958), що входить до переліку наукових досліджень Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Тему затверджено на засіданні вченої ради Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол №8 від 29.06.2006) та Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол №6 від 26.09.2006). Автором досліджено теоретичні засади правової компетентності студентів у процесі ступеневої підготовки і на підставі цього розроблено технологію її формування.

Мета дослідження полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні концепції формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів на основі особистісно центрованого підходу та розробці й експериментальній перевірці технології її реалізації в умовах університетської педагогічної освіти.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1) науково обґрунтувати теоретико-методологічні концепти проблеми правокомпетентної особистості;

2) здійснити структурно-компонентний аналіз поняття „правова компетентність”, визначити феномен „правова компетентність фахівця соціально-педагогічної сфери” та уточнити зміст понять „правореалізаційна” та „правозахисна” діяльність;

3) визначити критерії, показники, ознаки прояву та порогову характеристику правової компетентності майбутніх соціальних педагогів;

4) вивчити стан університетської підготовки соціальних педагогів до правореалізаційної, правозахисної діяльності;

5) теоретично обґрунтувати модель процесу формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів на основному етапі їхньої професійної підготовки;

б) розробити й експериментально апробувати технологію, змістове ядро якої складають педагогічні умови формування правокомпетентних фахівців соціально-педагогічної сфери в навчально-виховному процесі педагогічного навчального закладу.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка соціального педагога в умовах університетського педагогічного навчального закладу.

Предмет дослідження – концептуальні засади, технологія формування правової компетентності фахівця у процесі ступеневої професійної підготовки.

Загальна гіпотеза ґрунтується на припущенні: досягти результативності процесу формування правової компетентності майбутнього соціального педагога – інваріантного компонента його професійної підготовки – видається можливим, якщо впродовж ступеневого фахового становлення забезпечити поетапне включення у соціально-педагогічний супровід категорійних дітей, які перебувають у кризових ситуаціях соціально-правового, політико-правового та морально-правового характеру, забезпечуючи їхній саморозвиток на основі рефлексії.

Провідна гіпотеза конкретизована в **часткових гіпотезах**: процес формування правової компетентності студентів буде ефективним, якщо він реалізується як педагогічна система, що будується на принципах універсальності, контекстуальності, інтегративності, а блоками виступають мотиваційно-коригуючий, змістовий, практичний.

Розроблений підхід до формування правової компетентності в майбутніх соціальних педагогів на етапі їхньої університетської освіти буде дієвим, якщо змістове ядро технології його реалізації складатимуть сукупність таких педагогічних умов:

- усвідомлення особистістю на рівні переконань соціально-професійної значущості правової компетентності;
- актуалізація правової освіченості майбутніх фахівців;
- організація позитивного спілкування у підсистемах „викладач права – студент – вихованець”, „студент – соціальний педагог-практик – супервізор”, „студент – студентська академгрупа – майбутній фахівець”;
- стимулювання рефлексивної домінанти процесу взаємодії майбутнього соціального педагога з вихованцем у період практико-орієнтованого навчання.

Провідною ідеєю авторської концепції виступає положення про правову компетентність як інтегративну особистісно-професійну якість, виявом якої є потенціал здатності особистості, безпосереднє підґрунтя якого складають соціально-педагогічна і правова культура, а опосередковане – її духовність та соціально-політичний зміст свідомості суспільства.

Концепція дослідження. Стратегія розгортання процесу професійної підготовки фахівця, спроможного утверджувати пріоритети правової демократичної держави щодо розв'язання соціально-педагогічних проблем сьогодення, ґрунтується на принципі гуманізації, де ключовим є визнання самоцінності кожної дитини.

В основу концепції покладено ідею вторинності внутрішнього по відношенню до зовнішнього (П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонтьєв,

С. Рубінштейн) положення про шляхи перетворення внутрішніх психічних дій із зовнішніх практичних, які спочатку для майбутнього фахівця постають як схема зовнішніх відносин і, вже засвоюючись, переходять у внутрішні механізми дії. Сутність концепції полягає у розумінні своєрідності самого процесу формування, яка полягає в іманентно властивій характеристиці, що відбиває власну пізнавально-вольову активність особистості студента. Це пояснюється психологічною сутністю особистості, яка формується, й полягає в неспроможності забезпечити особистісно-професійний розвиток лише зовнішніми впливами. Формування правової компетентності студента слугує фактором його продуктивної підготовки як майбутнього соціального педагога до правореалізаційної, правозахисної діяльності.

Під час побудови авторської концепції враховувались і новітні моделі освіти в галузі прав дитини („цінності й усвідомленість”, „модель підпорядкованості”, „трансформаційна модель”), оскільки сучасна вища школа осмислювалась як відкрита система, на яку природно впливає зокрема, такий чинник, як правозахисна культура суспільства (Г. Ментьєс, Б. Ніллон, Н. Флауерс, Ф. Таббітс). При цьому виходили з визнання, що розвиток сучасного українського суспільства характеризується тенденцією до функціонування саме такої моделі правової освіти, як „цінності й усвідомленість”. Останнє й слугувало орієнтиром у розумінні чинників формування у майбутніх фахівців правової компетентності як особистісно-професійної якості.

Активізація процесу професійного становлення майбутнього правокомпетентного соціального педагога пов'язана з випереджувальним розвитком його професійно-сміслового потенціалу як відкритої самоорганізуючої системи, що є важливою передумовою спроможності до творчої самореалізації у соціально-педагогічній діяльності. Правова компетентність особистості розуміється як складне психолого-педагогічне і соціально-правове цілісне та багаторівневе утворення, що проектується на площину системи його формування, з якою воно перебуває у діалектичному взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємозумовленості, де державотворчі процеси відіграють визначальну роль. Цю особистісно-професійну якість репрезентують такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, аксіологічний та діяльнісно-творчий. У цілісній структурі особистості майбутнього фахівця правова компетентність виконує такі функції: спонукальну, соціально-правового посередництва, особистісної саморегуляції, соціально-правової підтримки. Оскільки саме право набуває провідної суспільної цінності в умовах розбудови України як демократичної правової держави, де закон виступає універсальним механізмом права, то актуалізується вимога врахування такої закономірності: чим вищим є рівень правової компетентності фахівця, для якого правореалізаційна, охоронно-захисна ролі є професійно значущими, тим менше виникає конфліктних соціально-педагогічних ситуацій через його результативний вплив, спрямований на забезпеченість прав, зокрема категорійної дитини.

У дослідженні визнано виняткове особистісно-професійне призначення фахівців соціальної сфери в реалізації стратегічної мети України – становлення

правової держави, ролі вищої школи у вихованні студентства як інтелектуальної еліти суспільства, в ресурсному забезпеченні потужної соціальної сфери, реформування якої має здійснюватися лише правовими засобами. Правокомпетентний соціальний педагог спроможний актуалізувати правові ресурси суспільства в розв'язанні соціально-правових проблем дитини.

Розуміючи компетентністний підхід як практичну площину втілення ідеї „освіта впродовж життя”, концептуально значущим є положення про те, що перехід фахівця від одного ступеня освіти до вищого може бути осмислений як „точка зіткнення” (А. Каспржак) компетенції і компетентності, своєрідною перевіркою його готовності до успішної діяльності в межах наступного етапу освіти. У контексті авторської концепції компетентністний підхід є змістовим ресурсом оновлення освіти, оскільки актуалізує співвідношення „Я-реальне” та „Я-ідеальне” у спрямованості локусу контролю правової компетентності як особистісно-професійної якості.

Методологічні концепти дослідження становлять положення, що пояснюють соціально-педагогічні явища на різних методологічних рівнях: *філософському*, зокрема філософські ідеї громадянськості, філософію серця Г. Сковороди; *загальнонауковому* через аналіз загальних принципів пізнання педагогічної дійсності (детермінізму, єдності свідомості та діяльності, історизму); *предметно-науковому*, зокрема через осмислення педагогічних явищ у динаміці, положення особистісно орієнтованого підходу. Домінантами теоретичного концепту дослідження виступають положення про самоцінність кожної дитини як об'єкта професійної діяльності педагога, дидактичного концепту – засновнича роль універсальності, контекстуальності, інтегративності як специфічних принципів, сукупність яких забезпечує результативність процесу формування правової компетентності студентів. Діагностувальний концепт складає розгортання ідеї діагностувальної основи моніторингу досліджуваного процесу. *Рівень методики і технології* наукового дослідження репрезентують положення щодо створення критеріально-орієнтованої основи набуття емпіричних даних та визначення процедур обробки результатів дослідження. Базовими є гуманістичні ідеї української ментальності щодо виняткової ролі дитиноцентризму у формуальному впливі соціуму та родинних відносинах.

На різних етапах дисертаційної роботи використовувалися такі **методи дослідження**:

- теоретичного рівня – аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури з проблеми, вивчення нормативно-правової та навчально-методичної документації, метод моделювання досліджуваного процесу з метою визначення поняттєво-категоріального апарату, розробки концептуальної моделі формування правової компетентності студентів та її науково-методичної реалізації у вищому навчальному закладі;

- емпіричного рівня – педагогічне спостереження, аналіз результатів діяльності студентів, анкетування, інтерв'ювання, бесіди, тестування, методи експертних та рейтингових оцінок, що спрямовані на виявлення стану

сформованості правової компетентності фахівців на різних етапах професійного становлення;

- праксіметричні методи – вивчення навчальної документації вищого закладу освіти, державно-правових документів, що становлять змістове ядро правокомпетентного соціального педагога, аналіз результатів соціально-педагогічної діяльності студентів правового характеру з метою перевірки гіпотези дослідження;

- експериментальні методи, де провідним був педагогічний експеримент (діагностувальний, констатувальний, формувальний етапи), що передбачав формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів у період їхньої університетської освіти шляхом реалізації визначених педагогічних умов продуктивності досліджуваного процесу;

- методи математичної статистики для перевірки достовірності поточних і підсумкових результатів дослідження.

База дослідження. На різних етапах дослідження (2002-2009 рр.) у ньому брали участь 1256 осіб – 1165 студентів та 32 викладача права вищих навчальних закладів, 29 лідерів громадських організацій, основна діяльність яких має правоосвітню та правозахисну спрямованість, 30 соціальних педагогів-практиків Одещини. На діагностувальному етапі роботи респондентами були майбутні соціальні педагоги 15 різнопрофільних університетів різних регіонів України (чотирьох класичних – м. Луцьк, м. Ніжин, м. Миколаїв, м. Херсон, одного національного – м. Чернівці, двох національних педагогічних – м. Одеса, м. Тернопіль, семи державних педагогічних – м. Вінниця, м. Кіровоград, м. Кривий ріг, м. Полтава, м. Переяслав-Хмельницький, м. Суми, м. Умань, один державний гуманітарний – м. Ізмаїл) та чотирьох зарубіжних університетів – Велико-Тирновського університету „Св. Кирил і Методій” (Болгарія), Педагогічної академії імені Комісії Народної Освіти (Польща), Смоленського державного університету і Російського державного соціального університету (Росія). Формувальним педагогічним експериментом було охоплено 331 студент, який навчався за спеціальністю „соціальний педагог” в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, Кіровоградському державному педагогічному університеті ім. В. Винниченка, Ніжинському державному університеті ім. М. Гоголя, Сумському державному педагогічному університеті ім. А. Макаренка, Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше **досліджено**: на теоретичному рівні – комплексно, в контексті компетентнісного підходу, проблему підготовки правокомпетентного майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери; розкрито теоретичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до виконання охоронно-захисної функції; визначено сутність феномена „правова компетентність майбутнього соціального педагога”, розкрито його структурно-компонентний склад (мотиваційний, когнітивний, аксіологічний, діяльнісно-творчий); встановлено критерії (ставлення до соціально-педагогічної діяльності, правова грамотність, сприйняття соціально-педагогічної дійсності як

особистісно-правової цінності, обізнаність у продуктивних педагогічних технологіях розв'язання правових проблем вихованців), пороги сформованості у студентів правової компетентності (стартовий, середній, мінімальний, найнижчий); введено в науковий обіг поняття „правова компетентність соціального педагога”; розроблено модель процесу формування правової компетентності студентів, що функціонує в сучасному педагогічному університеті; *на організаційно-педагогічному рівні* – в логіці ступеневої освіти майбутнього фахівця розкрито стратегію розгортання формувального впливу сучасної університетської освіти на процес становлення правової компетентності як особистісно-професійної якості студента; побудовано діагностувальний інструментарій визначення порогової характеристики правової компетентності майбутніх соціальних педагогів; *на методичному рівні* – розроблено технологію реалізації визначеної моделі, де змістове ядро складають педагогічні умови позитивної динаміки сформованості у студентів порогів правової компетентності (усвідомлення особистістю на рівні переконань соціально-професійної значущості правової компетентності; актуалізація правової освіченості майбутніх фахівців; організація позитивного спілкування у підсистемах „викладач права – студент – вихованець”, „студент – соціальний педагог-практик – супервізор”, „студент – студентська академгрупа – майбутній фахівець”; стимулювання рефлексивної домінанти процесу взаємодії майбутнього соціального педагога з вихованцем у період практико-орієнтованого навчання).

На відміну від дослідження Л. Ковчиної, предмет дослідницької уваги в якому сконденсовано на підготовці майбутніх соціальних педагогів до соціально-правового захисту особистості, у пропонованому дослідженні вивчається процес формування правової компетентності, що передбачає, з одного боку, не лише правозахисний, а й правореалізаційний вплив на вихованця, з іншого, – подальше розгортання положення вітчизняної педагогічної науки (І. Зверева, С. Литвиненко, В. Синьов, С. Харченко) про вагомість не стільки гарантованої допомоги категорійній дитині, скільки активне її залучення до процесу розв'язання наявних соціально-правових проблем.

Уточнено фактори, що зумовлюють процес формування правокомпетентної особистості студента в педагогічному університеті і зміст понять „правореалізаційна” діяльність, „правозахисна” діяльність;

подальшого розвитку набула методика професійної підготовки майбутнього соціального педагога до реалізації охоронно-захисної функції, який здатний і особистісно, і професійно здійснювати правокомпетентний соціально-педагогічний супровід категорійної дитини.

Практична значущість проведеного дослідження полягає у створенні й апробації методики діагностики порогів сформованості правової компетентності майбутніх соціальних педагогів, можливості творчого використання розробленої педагогічної технології формування правової компетентності студентів і в освітньому просторі педагогічного коледжу, де здійснюється професійна підготовка майбутніх фахівців, які опановують спеціальність „соціальний педагог” за освітньо-кваліфікаційним рівнем „молодший спеціаліст”. У навчально-

виховний процес бакалаврату, спеціалізації студентів і магістратури впроваджено технологію, репрезентовану в навчальному посібнику „Методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога”, навчальних програмах нормативного навчального курсу „Правовий захист дитинства”, діяльності соціально-правової студії „Феміда”, елективних курсів із правової проблематики, методичних рекомендаціях „Формування правової компетентності майбутнього соціального педагога у процесі практичної підготовки”. Розроблено навчально-методичний супровід магістерської підготовки викладачів, що представлено інтегрованим навчальним модулем „Формування компетентності саморозвитку студента у процесі засвоєння гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін” нормативного курсу „Педагогіка вищої школи”. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у практиці педагогічних і гуманітарних університетів, закладів післядипломної професійної освіти.

Обґрунтовані в дослідженні результати **впроваджено** в навчально-виховний процес Ізмаїльського державного гуманітарного університету (акт реалізації від 28.10.2009), Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка (акт реалізації від 23.10.2009), Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя (акт реалізації від 26.10.2009), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (акт реалізації від 5.11.2009), Сумського державного педагогічного університету ім. А. Макаренка (акт реалізації від 12.11.2009), Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (акт реалізації від 3.11.2009), Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького (акт реалізації від 13.11.2009).

Достовірність результатів дослідження забезпечується опорою на наукову методологію (філософську, загальнонаукову, конкретно-наукову); реалізацією системи педагогічних завдань, адекватних природі досліджуваного явища; застосуванням комплексу методів теоретичного, емпіричного рівнів і педагогічного експерименту, які узгоджуються з метою та завданнями дослідження; доказовістю кількісно-якісного аналізу експериментальних даних, можливістю відтворення проведеного педагогічного експерименту; репрезентативністю експериментальної вибірки дослідження; коректністю статистичної оцінки набутих експериментальних даних.

Публікації. Результати дослідження опубліковано в 58 наукових і науково-методичних працях, зокрема: 2 монографіях, 2 довідкових джерелах, навчальному посібнику, методичних рекомендаціях, 32 статтях у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 20 статтях і тез доповідей на науково-практичних конференціях, які достатньо повно розкривають зміст дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи обговорювались на 18 міжнародних („Викладач і студент у системі вищої освіти: проблеми діалогу, співпраці, взаємодії” (м. Львів, 2003), „Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти” (м. Київ, 2004), „Інноваційні технології у вищій юридичній освіті” (м. Київ, 2005),

„Технології педагогічної освіти: теорія, досвід, перспективи розвитку в умовах Болонського процесу” (м. Миколаїв, 2006), „Розвиток творчої особистості студента як суб’єкта педагогічної взаємодії” (м. Донецьк, 2007), „Революція в університетській освіті: глобалізація та індивідуалізація” (м. Одеса – м. Стамбул, 2007), „Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні в контексті Болонського процесу” (м. Чернівці, 2007), „Духовний простір сучасного освітнього менеджменту” (м. Київ – м. Севастополь, 2007), „Спадщина А. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності” (м. Полтава, 2008), „Актуальні проблеми сучасної науки – 2008” (м. Вінниця, 2008), „Викладач і студент: суб’єкт – суб’єктні відносини” (м. Черкаси, 2008), „Інтегративний характер ціннісних вимірів освіти в стандартах Болонського процесу” (м. Бердянськ, 2008), „Професійне навчання персоналу – європейський вибір” (м. Ізмаїл, 2009), „Вітчизняний та зарубіжний досвід упровадження Болонської системи: успіхи і проблеми” (м. Ужгород – м. Мішкольц, 2009), „Викладач і студент: умови особистісного і професійного зростання” (м. Черкаси, 2009), „Актуальні проблеми підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності” (м. Ніжин, 2009), „Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (м. Київ, 2009), „Формування міжетнічної та міжконфесійної толерантності майбутніх вчителів засобами громадянської освіти” (м. Київ, 2009) та 13 всеукраїнських („Оновлення змісту та форм дошкільної і початкової освіти України” (м. Миколаїв, 2003), „Гендер: реалії та перспективи” (м. Київ, 2003), „Релігія. Особистість. Громадянське суспільство” (м. Луганськ, 2003), „Національна програма виховання дітей і молоді в Україні: стан та перспективи” (м. Херсон, 2003), „Гендерна освіта у вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи інтеграції” (м. Одеса, 2004), „Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень” (м. Одеса, 2005), „Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці” (м. Черкаси, 2006), „Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери” (м. Мелітополь, 2007), „В. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховання громадянина” (м. Слов’янськ, 2007), „Актуальні проблеми особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу в професійній освіті” (м. Ізмаїл – м. Київ, 2009), „Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка” (м. Суми, 2008), „Розвиток освіти в галузі прав людини в Україні” (м. Київ, 2009), „Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України” (м. Київ, 2009) науково-практичних конференціях.

Матеріали кандидатської дисертації **„Соціально-педагогічні умови формування правосвідомості майбутніх учителів у педагогічних коледжах”**, захищеної у 2002 році, в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Робота містить вступ, чотири розділи, висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний зміст викладено на 375 сторінках тексту, до якого входять 20 таблиць, 11 рисунків, 8 діаграм, що займають 19 сторінок основного тексту. Список джерел охоплює 478 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет, сформульовано концепцію та гіпотезу, обґрунтовано наукову новизну, представлено практичне значення роботи, подано відомості про апробацію та впровадження її результатів у практику.

У першому розділі – „**Теоретико-методологічні засади професійної підготовки фахівців в умовах педагогічного університету**” – з'ясовано педагогічну сутність і зміст понять „підготовка” та „готовність”, проведено аналіз еволюції наукових уявлень про правову компетентність у філософській, психологічній та педагогічній літературі, здійснено аналіз сучасних концепцій розвитку правокомпетентної особистості.

Аналіз концептуально-методологічних підходів, у контексті яких поглиблюються дослідниками наукові уявлення щодо професійної підготовки фахівців в умовах педагогічного університету засвідчив, що принципово важливо розводити поняття „освіта” як ціннісне утворення і „педагогіка”. Вироблення наукового уявлення у цьому питанні уповільнюється відсутністю освітології як самостійної науки. На основі аналізу наукових праць (І. Бех, С. Гессен, Є. Ісаєв, В. Кравцов, М. Михайличенко, В. Радул) ключовим положенням визнано, що особистість розвивається на полюсі творення, а не на полюсі руйнування. А це вимагає уточнення, коректування, упорядкування змісту базових термінів педагогічної науки на всіх її рівнях – теорії педагогічної діяльності та педагогічної практики. Площина, що складає розбіжність цих педагогічних явищ, виступає теоретичним підґрунтям процесів професійної освіти і підготовки педагогів.

Аналіз наявних у сучасній педагогіці підходів до вивчення процесу професійної підготовки фахівців освітньої сфери дозволяє виділити, як найбільш надійний стратегічний напрям в освіті, особистісно орієнтований із властивими йому акцентами – системно-особистісний (Л. Деркач), індивідуально-особистісний (О. Савченко), особистісно-соціально-діяльнісний (О. Барабанщиков), діяльнісно-особистісний (В. Андрєєв), особистісно-діяльнісний (І. Зимня). Як свідчить вивчення наукових джерел (Б. Ананьєв, Г. Данилова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.), акмеологічний підхід, у межах якого базовими виступають такі категорії, як людина, розвиток, діяльність, продуктивність, творчість, професіоналізм, дозволяє розширити наукове знання з проблематики саме професійної педагогіки. Поглибленню наукових уявлень про механізми втілення ідеї самоорганізації у процес професійної підготовки майбутнього спеціаліста слугує синергетичний підхід (Н. Бушинська, О. Князева, С. Мітін, В. Староста та ін.). З позиції персоніфікованого підходу (О. Кульчицький, А. Петровський, О. Саннікова та ін.), набуває більшого пояснювального значення актуалізація потреби термінологічного оформлення будь-якої проблеми, що досліджується, оскільки стає можливим уникнення вузькості її трактування.

Проаналізовані праці філософів різних епох (Аристотеля, М. Бердяєва, І. Канта, Г. Сковороди та ін.), наукові підходи (О. Сухомлинська) відносно етапності історико-педагогічного процесу, що характеризує в цілому розвиток української науки, вмотивували визначення періодів, у межах яких простежується

постановка проблеми підготовки правокомпетентного фахівця освітньої сфери. Доведено, що початковий період – історико-цивілізаційний, має домінантою, по-перше, утвердження думки про самоцінність особистості, наявність її природних прав; по-друге, вирізняється зародженням ідеї про доцільність компетентного розв'язання соціально-правових проблем фахівцем-професіоналом; по-третє, встановлює взаємозалежність державотворчих процесів і морально-правових чеснот особистості. Наступний період – громадсько-просвітницький – характеризується, з одного боку, визнанням духовності „верховним законом” життя людини й актуалізації її ключового права – права на шкільне навчання рідною мовою, з іншого, – доведенням неподільної єдності морально-правових засад української державності. Третьюму періоду – аналітично-синтезуючому – притаманне розгортання ідеї предметного викладання суспільствознавства, надання статусу юридичної норми чинним законам про народну освіту, тенденції розширення прав і законних інтересів дітей та утвердження поваги й довіри до них. Завершувальний період щодо постановки проблеми підготовки правокомпетентного фахівця саме соціальної сфери – пошуково-визначальний – мав такі провідні характеристики, як-от: актуалізація психологічного підґрунтя соціально-педагогічних явищ; виокремлення тих сфер суспільного буття категорійної дитини, які потребують професійного втручання фахівця, спроможного до її соціально-правового захисту; створення і популяризація творчого досвіду освітян, який містить випереджувальний розвиток правової культури особистості.

Розгляд низки наукових праць (О. Глузман, С. Вітвицька, В. Кремень, В. Луговий та ін.) дозволив встановити основні параметри, за яких сучасна вища школа здебільшого досліджується як фактор підготовки нової генерації фахівців, здатних до правокомпетентних дій у професійній діяльності – системність і відкритість. У дослідженні обґрунтовано прогностичність тих концепцій сучасної вищої школи, де системостворювальною виступає ідея трансформації освітнього середовища у професійно-освітній простір майбутнього фахівця.

Вища освіта розглядається у дослідженні як багатовимірне явище. Сучасна університетська освіта характеризується динамічною стійкістю педагогічного процесу, розширенням можливостей до перетворення у високорозвинену економічну галузь. Педагогічний університет є основним етапом професійного становлення майбутнього соціального педагога. У дисертації наголошено на таких позитивах підготовки педагога в умовах педагогічного університету: можливість урахування регіональної своєрідності при конкретизації цілей освіти для кожного ступеня (бакалавр – магістр); окреслення певних навчальних блоків підготовки фахівця (гуманітарної та соціально-економічної, природничо-математичної, професійної та практичної), що й зумовлює більш природний характер процесу адаптації фахівця до швидкоплинних змін у педагогічній діяльності; акцентуація на дослідницьких функціях у майбутній професійній діяльності сприяє формуванню творчої особистості спеціаліста; інтегративний характер змісту університетської педагогічної освіти позитивно позначається на особистісно-професійній мобільності майбутнього фахівця соціономічних професій.

Продуктивною в дослідженні визнається така модель педагогічного університету, де наявною є інтегрованість університетської та професійної освіти. Пріоритетного значення набуває й така риса сучасної вищої школи як відкритість, котру доцільно розглядати не лише в аспекті сприйняття зовнішніх інноваційних тенденцій, а й можливості узгоджувати їх із внутрішніми потребами та резервами суб'єктних змін, запитів ринку праці. З огляду на соціально-педагогічні вимоги сьогодення, актуалізується вагомість зміни акцентів з процесуальних аспектів освітнього процесу вищої школи на його результат.

Проведена аналітична робота та узагальнення філософської та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження підтвердила можливість формування правової компетентності в майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери у процесі фахової підготовки.

У другому розділі – **„Правова компетентність майбутнього соціального педагога: сутність та структура”** – досліджено сутність та особливості професійної діяльності соціальних педагогів, проаналізовано особистісно-професійні вимоги, які ставляться до них, подано характеристику структурних компонентів правової компетентності особистості, визначено критерії, показники та пороги її сформованості у студентів, узагальнено результати констатувального етапу експериментального дослідження та виявлено актуальні проблеми професійної підготовки правокомпетентних майбутніх соціальних педагогів.

Аналіз наукової літератури довів, що педагогічний сенс компетентнісної парадигми освіти полягає у визнанні домінантою освітнього результату. Аналітична робота, проведена в цьому ракурсі, засвідчує розгортання процесу науково-педагогічного пізнання ключових питань компетентнісного підходу. Цей підхід (В. Адольф, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равен, А. Шелтен та ін.) центрує дослідницький пошук сучасних науковців на уточненні змістових характеристик насамперед таких ключових понять, як „компетенція”, „компетентність”. Встановлено (І. Зимня) етапність спільного зародження цих понять та визначеності їх змістового навантаження.

Дослідження ґрунтується на науковій позиції, за якою компетенція безпосередньо пов'язана з цільовою функцією творчості, розглядається як нескінченність процесів, що відбуваються між знанневою й діяльнісною сферами особистості, уточнюється своєрідність саме ключової компетенції через виокремлення її домінуючих ознак – поліфункціональність, надпредметність, міждисциплінарність. У цьому контексті деталізується педагогічна сутність правової компетенції особистості.

Базовим для дослідження визнано положення про те, що компетентність особистості виявляється виключно в діяльності, яка має особистісну цінність. Дотично особистості педагога розумілося, що професійна компетентність має надпредметний характер. Цій особистісно-професійній якості властивий найтісніший зв'язок із професіоналізмом, який і виявляється через компетентність. Суттєвим визнано зв'язок компетентності з освіченістю, а його характер виступає в тому, що компетентність є вищим щаблем освіченості; подібним є й її співвідношення з майстерністю.

Аналіз наукових джерел з професійної педагогіки довів своєрідний зв'язок понять „професіограма”, „кваліфікація”, „професійна компетентність”. Встановлена їх нетотожність, а взаємодоповнювальність; поняття „компетентний педагог” розглядається ширше за поняття „кваліфікований педагог”, оскільки йдеться не лише про визнання наявності знань, умінь і навичок, а й про спроможність їх реалізувати, що передбачає внутрішню мотивацію щодо якісного здійснення педагогічної діяльності, виявляючи при цьому ціннісне ставлення.

Аналітична робота, параметрами якої були „загальне – спільне – особливе”, довела своєрідність саме соціально-педагогічної діяльності фахівця. Встановлено, що за першим параметром – „загальне” – репрезентується окреслена діяльність у контексті типу професій „людина – людина”, тобто людина виступає як суб'єкт предметної соціально-педагогічної діяльності, як суб'єкт спілкування у професійно вагомих підсистемах, як суб'єкт самосвідомості – прийняття на рівні переконань правореалізаційної, правозахисної професійної ролі.

За параметром „спільне” уточнюються педагогічні функції представника „професії захисту” через визнання педагогічної діяльності складною динамічною системою.

Конкретизації змісту, який вкладається у поняття соціально-педагогічна діяльність, слугує відстеження його своєрідності за параметром „особливе”. Встановлено, що охоронно-захисна й попереджувально-профілактична функції є специфічним полем діяльності саме соціального педагога, що вимагає компетентного втручання.

Соціально-педагогічна діяльність фахівця розуміється як комплекс правореалізаційних, правозахисних дій, спрямованих на підтримку самовизначеності й самоосвіти особистості, розвиток педагогічного потенціалу її життєвого середовища. Результатом підготовки майбутнього фахівця до соціально-педагогічної діяльності розглядається його готовність до зазначеної діяльності і передусім її сформованість на основному етапі професійного становлення – в умовах вищої школи.

Зазначимо, що феноменологія правової компетентності особистості досліджується сучасними дослідниками (В. Варуков, Т. Волох, О. Панова, В. Персицька, В. Олейник), однак залишає свою дискусійність, особливо в контексті проблематики вищої школи.

З'ясовано сутність поняття „правова компетентність соціального педагога”, яку з урахуванням специфіки його університетської професійної підготовки, розуміємо як складну особистісно-професійну якість, змістовим ядром якого є ціннісне ставлення до соціально-педагогічної діяльності, компетенції: „знати”, „вміти”, „досягати”, „відповідати”. Виявом означеної якості є потенціал здатності особистості, безпосереднє підґрунтя якого складають соціально-педагогічний і правовий різновиди культури, а опосередковане – духовність особистості, соціально-правовий зміст свідомості суспільства.

Встановлено структурно-компонентний склад правової компетентності майбутнього соціального педагога, що розглядається як взаємозв'язок мотиваційного, когнітивного, аксіологічного й діяльнісно-творчого компонентів.

Критеріями сформованості мотиваційного компонента особистісно-професійної якості, що досліджується, визначено: ставлення до соціально-педагогічної діяльності, потреба в удосконаленні сталого правовиховного процесу в суспільстві і намагання сприяти розв'язанню соціально-правових проблем; когнітивного – правова грамотність, адекватність „Я-концепції”, настанова на правову самоосвіту; аксіологічного – сприйняття соціально-педагогічної дійсності як особистісно-професійної цінності, правові орієнтації, соціальна активність в утвердженні позитивної динаміки розвитку громадського суспільства, правової держави; діяльнісно-творчого – обізнаність у продуктивних технологіях розв'язання правових проблем вихованців, здатність до творчості у соціально-педагогічній діяльності, відкритість до інновацій у соціально-правовій сфері.

Правова компетентність майбутніх соціальних педагогів найбільш сконденсовано виявляється у правореалізаційному, правозахисному видах соціально-педагогічної діяльності. Визначаючи зміст цих видів діяльності зазначено, по-перше, що вони є специфічними формами активного ставлення студента до соціально-педагогічної дійсності, мають усвідомлений характер, оскільки в них простежується і мета, і засіб, і результат та сам процес діяльності. По-друге, підготувати майбутнього фахівця до організації означених видів діяльності в умовах університетського навчання, по суті, означає впорядкувати в систему з чітко визначеними характеристиками, логічною структурою – суб'єкт, об'єкт, предмет, форми, засоби, методи, результат діяльності, та етапністю її здійснення. По-третє, врахування провідних особливостей правореалізаційної, правозахисної видів діяльності, а саме: базову характеристику правозахисної діяльності складає здатність особистості приймати обґрунтовані правовими нормами професійні рішення, підґрунтям яких є її спроможність орієнтуватись у правових явищах – основі вчинення дій, спрямованих на встановлення і захист правових відносин; домінантною ж правореалізаційної діяльності виступає здатність майбутнього фахівця встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, набуваючи при цьому досвід розв'язання тих правових проблем, які містить соціально-педагогічна дійсність.

Правова компетентність, як і будь-яка інша, формується лише в діяльності особистості. Оскільки провідним видом діяльності студентів в умовах університету виступає навчально-професійна, то доцільно вважати необхідним і достатнім ступенем сформованості їхньої правової компетентності – стартовий поріг. Правомірність такого розуміння пов'язуємо, по-перше, з встановленою природою правової компетентності, що зумовлює визнання її домінантною не процесуальні, а результативні характеристики. Попри усіх безсумнівних переваг практико-орієнтованого навчання майбутніх фахівців у вищій школі цілком умотивовано констатувати квазіпрофесійний характер здійснюваної студентами-практикантами соціально-педагогічної діяльності.

Встановлено такий *пороговий діапазон правової компетентності* майбутнього соціального педагога: стартовий („усвідомлена компетентність”), середній („неусвідомлена компетентність”), мінімальний („усвідомлена некомпетентність”), найнижчий („неусвідомлена некомпетентність”).

Зауважимо, що ми свідомо відійшли від традиційного вивчення педагогічних явищ через їх рівневу характеристику. Феномен, який є предметом нашої дослідницької уваги, відноситься до тих, що формується винятково в реальних умовах професійної діяльності особистості. А тому, виходячи з вирішального значення університетської освіти майбутнього фахівця у його професійному становленні, розуміємо, що правова компетентність як особистісно-професійна якість студента може і має бути сформована саме тут, уже на стартовій „позначці”. Останнє й умотивувало заангажування поняття „поріг”. Схарактеризуємо пороговий діапазон правової компетентності майбутніх соціальних педагогів.

„Усвідомлена компетентність” (стартовий поріг): студент має сформовану потребу за будь-яких умов розв’язати правовий спектр питань у соціально-педагогічній ситуації, що склалась у вихованця, виявляє ціннісно-сміслову ставлення до правореалізаційної, правозахисної сфер діяльності. Його правові знання сформовані на рівні „знання – трансформації”, ним усвідомлюються не лише цілі, а й мотиви вибору способу застосування правових знань і вмінь. Студент виявляє стійкий інтерес до явищ політико-правового суспільного життя, є наявним високий рівень відповідальності за своєчасне й компетентне розв’язання правових питань соціально-педагогічної дійсності; має місце адекватне уявлення про правову державу й особистісно-професійну причетність до розв’язання правореалізаційних, правозахисних проблем вихованців. Йому властива готовність до розв’язання правових питань (пов’язаних із здоров’ям, працевлаштуванням, відхиленнями в поведінці, насильством, сирітством, проблемами в сімейних стосунках), яка оцінена у 8-10 балів (за 10 бальною шкалою). Студент характеризується позитивно-активним рівнем мотивації досягнень у розв’язанні правових питань, операційно-творчим ступенем набутого досвіду правореалізаційної, правозахисної роботи; індекс задоволення наявним порогом правової компетентності перебуває в межах 0,3-0,5 (за максимальним значенням 0,5).

„Неусвідомлена компетентність” (середній поріг): передбачає вияв у студента стійкого інтересу до правових питань, пов’язаних із соціально-педагогічною реальністю, домінування позитивно-активного ставлення до правореалізаційної, правозахисної діяльності, спроможність обмірковувати вибір власної позиції у правових питаннях за умов наявності стимулювальних факторів. Правові знання сформовані на рівні застосування, правові ж уміння є безсистемними; ставлення до категорійних дітей характеризується емпатійністю; студент вирізняється здатністю встановлювати і сприймати взаємозв’язок правореалізаційної, правозахисної функцій соціального педагога та поступом країни до правової держави. Сформована в нього готовність до розв’язання правових питань вихованців оцінюється у 6-7 балів (за 10 бальною шкалою); є наявним репродуктивно-творчий ступінь набутого досвіду правореалізаційної, правозахисної роботи, а індекс задоволення сформованим порогом правової компетентності перебуває в межах від 0,2 до 0,3 (за максимальним значенням 0,5).

„Усвідомлена некомпетентність” (мінімальний поріг): майбутній соціальний педагог виявляє зацікавлення й епізодичне захоплення соціально-

педагогічною проблематикою правового характеру, позитивно-аморфне ставлення до виконання правореалізаційних, правозахисних функцій, нездатність до самостійних дій у соціально-правових ситуаціях. Йому властива невпевненість, незадоволення власною спроможністю розв'язувати правові питання соціально-педагогічної дійсності, ситуативність вияву емпатійності. Такий студент обізнаний лише в найбільш загальних ознаках правової держави на тлі обмеженості правових знань щодо політико-правової сфери життєдіяльності. Він виявляє індиферентний рівень мотивації досягнень у соціально-педагогічній діяльності правового характеру, репродуктивно-діяльнісний ступінь набутого досвіду означеної сфери діяльності, а індекс задоволення наявним порогом правової компетентності перебуває в межах від 0,15 до 0,2 (за максимальним значенням 0,5).

„Неусвідомлена некомпетентність” (найнижчий поріг): студент виявляє ситуативний інтерес до соціально-педагогічних проблем правового характеру, формальне ставлення до правореалізаційної, правозахисної діяльності, не виваженість при прийнятті власного рішення у соціально-правових ситуаціях. Його правові знання сформовані на рівні розпізнавання („знання – ознайомлення”), а у вищезазначених ситуаціях діє методом „випробувань і помилок”; не фіксується вияв емпатії. Він є пасивним у вивченні правових проблем, що містить соціально-педагогічна дійсність, не здатним вбачати взаємозв'язок між правореалізаційними, правозахисними функціями соціального педагога та поступом країни до правової держави. Його готовність до розв'язання правових проблем, пов'язаних із здоров'ям, працевлаштуванням, відхиленням у поведінці, насиллям, сирітством, а також проблемами сімейних стосунків категорійної дитини перебувають у межах 1-3 бала (за 10 бальною шкалою); він характеризується інформаційно-репродуктивним ступенем набутого досвіду правореалізаційної, правозахисної роботи; індекс задоволення набутих порогом правової компетентності перебуває в межах 0,05-0,1 (за максимальним значенням 0,5).

Згідно прийнятої логіки розгортання формульованого етапу експерименту було виконано три діагностувальних „зрізи”, а саме: перший констатувального змісту, який здійснювався на другому курсі навчання майбутніх соціальних педагогів; другий „зріз” розцінювався як базовий, оскільки проводився на етапі завершення бакалаврату (IV курс навчання студентів); „зріз” на рівні спеціалізації професійної підготовки майбутніх фахівців здійснювався після завершення студентами п'ятого курсу. Усі діагностувальні „зрізи” процесуально забезпечувались однаковим інструментарієм.

Деталізуємо діагностувальний інструментарій, що складав підґрунтя суто дослідницької частини роботи. Оскільки правова компетентність відноситься до складних педагогічних явищ, то було застосовано не лише різноаспектні дослідницькі методи, а й також виходили з певного їх комплексу, де кожний з цих методів доповнював, коригував, уточнював набуту педагогічну інформацію з тим, щоб забезпечити ємність і об'єктивність останньої. Ураховуючи, що правова компетентність досліджується як особистісно-професійна якість майбутнього

спеціаліста, у процесі відбору діагностувальних методів надавалась перевага тим із них, які були спроможні діагностувати кількісні та якісні новоутворення, що дозволяли дослідити взаємовплив, взаємозв'язок, взаємозалежність ознак прояву особистісного й водночас діяльнісного порядку.

Експериментальним шляхом встановлено такі усереднені дані щодо сформованості правової компетентності студентів експериментальних і контрольних груп: стартовий поріг виявили відповідно 4% і 3%, середній – 15% і 9%, мінімальний 35% і 41%, найнижчий – 46% і 47%. Отримані дані свідчать про нечітке уявлення студентів щодо правової компетентності – важливої особистісно-професійної якості, оскільки в їхніх судженнях домінує лише „знання чинного законодавства”; ними недооцінюється вагомість правових питань у практичній соціально-педагогічній роботі; власну ж готовність до розв'язання соціально-педагогічних ситуацій правового характеру – приблизно кожний другий (45%) випускник бакалаврату оцінює себе як „більш не готовий, ніж готовий”.

Аналіз чинних навчальних планів, програм нормативних дисциплін, що визначають зміст професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, засвідчує недостатньо повне використання ресурсів університетської освіти в аспекті розвитку їхньої правової компетентності. На основі окреслених у дослідженні теоретичних засад формування правової компетентності студентів було розроблено концепцію та технологію її реалізації у вищому навчальному закладі.

У третьому розділі – „**Експериментальна модель процесу формування в університеті правової компетентності майбутніх соціальних педагогів**” – визначено концептуальні засади та розроблено модель, технологію формування правової компетентності майбутніх фахівців, обґрунтовано педагогічні умови, за яких означений процес є продуктивним.

На основі проаналізованих концептуально-методичних положень щодо генези правових явищ (Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель, І. Кант), їхніх пояснень (Г. Гегель), у дисертації визначено концепти побудови навчального процесу у вищій педагогічній школі. Так, у *теоретичному концепті* домінує положення про самоцінність кожної категорійної дитини як пріоритет гуманізації суспільства і об'єкт професійної діяльності вихователів; правова компетентність є складним соціально-правовим і психолого-педагогічним та багаторівневим утворенням, що проектується на площину системи його формування, з якою воно перебуває у діалектичному взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємозумовленості, де державотворчі процеси відіграють визначальну роль.

Порівняльна характеристика провідних наукових позицій щодо феноменології правової компетентності як державно-правового явища й особистісно-професійної характеристики майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності (В. Варуков, М. Горбушина, С. Гурін, О. Любарська, І. Серяєва, О. Теров) дозволяє окреслити *діагностувальний концепт*, котрий є визначальним у з'ясуванні критеріально-діагностувальної процедури дослідження упродовж усіх етапів педагогічного експерименту (діагностувальний, констатувальний, формувальний) та моніторингу.

Узагальнюючи результати здійсненого теоретичного аналізу процесу формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів в умовах університетської професійної підготовки, сформульовано *дидактичний концепт*, що відбиває визначення специфічних принципів, реалізація яких забезпечує результативність досліджуваного процесу (універсальність, контекстуальність, інтегрованість). У дослідженні розрізняються поняття „ефективність” і „результативність” на підґрунті аналізу їх як філософських, і як педагогічних категорій. Приймається наукова позиція, за якою „результативність” віддзеркалює міру діяльності та якості об’єкта, „ефективність” – ступінь близькості дійсності до запланованого результату, що передбачено метою.

Методичний і технологічний концепти дослідження базуються на критичному аналізі провідних наукових позицій (В. Беспалько, І. Дичківська, В. Монахов, В. Паламарчук, О. Пехота, Г. Селевко) щодо співвідношення ключових понять. З’ясовано, що методика, з одного боку, віддзеркалює творчу індивідуальність викладача, який викладає певний предмет, а відтак, є галуззю педагогічних знань, котра вивчає закономірності саме означеного навчального предмета; з іншого, – методика має меншу потужність щодо універсальності. Натомість технологія, відповідаючи на запитання „в який спосіб?”, може досягти поставленої мети за умов керівництва пізнавальним процесом, орієнтуючись не на один, а на універсалізацію різних підходів, має більш рельєфний процесуальний динамічний характер.

У дослідженні *методичний концепт* пов’язується із встановленням навчально-професійного значення окресленого предмета в суцільній системі навчання майбутніх соціальних педагогів, виробленням відповідно до завдань і змісту предметних знань методів, методичних прийомів і засобів, організаційних форм навчання студентів. Суто ж *технологічний концепт* перебуває у площині творчої індивідуальності суб’єкта навчальної діяльності – студента, послідовності тих педагогічних процедур, операцій і прийомів, системне застосування яких призводить до гарантованого результату їхньої професійної підготовки в логіці підсистеми „бакалавр – спеціаліст – магістр”.

На основі теоретичного аналізу наукового фонду з проблематики професійної освіти (І. Богданова, Б. Гершунський, В. Краєвський, В. Штофор) встановлено педагогічний сенс моделювання процесів, які є предметом дослідження. Він здебільшого вбачається у таких аспектах: науково-теоретичному, пізнавально-дослідницькому, конструктивно-технічному, нормативному. Модель у дослідженні розуміється як шлях, який дозволяє відобразити найсуттєвіші й найстійкіші ознаки правової компетентності студентів, які набувають фах „соціальний педагог”.

Вихідними у моделюванні досліджуваного процесу були, по-перше, важливість урахування динаміки змін як на рівні компонентів правової компетентності, так і в педагогічній системі загалом. Зокрема, враховувалося, що правова компетентність з-поміж інших особистісно-професійних якостей, які складають ядро особистості саме майбутнього соціального педагога, реалізує специфічні функції. Останні й виражають змістову, предметно-діяльнісну

спрямованість окресленої якості, характеризують засоби і форми прояву, визначають соціальну цінність, місце і роль у системах вищого порядку, тобто професійної компетентності. Нами розумілось, що окреслення функцій правової компетентності майбутнього спеціаліста (спонукальна, гностична, рефлексивна й прогностична) сприятиме конкретизації взаємозв'язку і взаємовпливу „особистісного” і „правового”. Окрім того враховувалась необхідність диференціації факторів формувального впливу на якість, що вивчається та доцільність охоплення при моделюванні і мети, і своєрідності „поведінки” моделі на різних етапах та структури експериментальної технології.

Доведено сукупність принципів, що визначає функціональність теоретично обґрунтованої моделі формування у вищій школі правокомпетентних студентів (універсальність, контекстуальність, інтегративність).

У дослідженні зазначено, що на формування правової компетентності майбутніх спеціалістів впливає навчально-виховний процес вищого закладу освіти, найбільш вагомими підвалинами якого є загальнопедагогічні принципи (науковості, культуровідповідності, гуманізації, професійної спрямованості та ін.). Натомість *універсальність* є специфічною вимогою, що ґрунтується, з одного боку, на багатоаспектному предметному змісті соціально-педагогічної діяльності, а з іншого, – сприянні гуманізації довкілля, до якого має адаптуватися категорійна дитина. Цей принцип вимагає, принаймні, трьох моментів: усвідомлення студентами на рівні переконань ємності соціально-педагогічної дійсності, що „породжує” проблеми вихованців; вироблення цілісного бачення особистості категорійної дитини – „єдиною мірою всіх речей”; актуалізації потреби майбутнього соціального педагога в особистісно-професійному самовдосконаленні, оскільки опановує професію, що передбачає різнопланові професійні ролі.

Принцип *контекстуальності* тлумачиться в дослідженні згідно концепції контекстного навчання (А. Вербицький) та з урахуванням своєрідності „професії захисту”, передбачає спрямованість університетського навчання студентів на розвиток їхньої здатності розуміти „відтінки” різнопланових, унікальних соціально-педагогічних ситуацій вихованців, їхніх соціально-правових проблем, що потребують компетентного втручання фахівця. Розгортання ідеї контекстуальності в навчально-професійній діяльності майбутніх соціальних педагогів сприяє їхньому максимальному „наближенню” до виконання соціально-професійного призначення.

Інтегрованість осмислюється у дослідженні як важливий принцип побудови моделі процесу формування правової компетентності студентів, оскільки в ньому сконденсовано своєрідність їхньої соціально-педагогічної діяльності, що, з одного боку, пов'язана з багатоаспектністю проблем вихованців, а отже, – актуалізацією інтегрування наукових знань з різних предметних галузей, з іншого, – нагальною потребою у запровадженні майбутнім фахівцем саме інтегрованих умінь, оскільки він вчиняє одночасні дії в межах різних підсистем („вихованець – сім'я”, „вихованець – особистість дорослого”, „вихованець – однолітки” тощо). До того ж принцип інтеграції передбачає інтегрований характер і правових знань, яким

належить системоутворювальна роль у когнітивній складовій правової компетентності особистості.

Окреслюючи поле функціонування розробленої теоретичної моделі процесу формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів, визначено *педагогічні умови*, сукупність яких відповідає природі такого педагогічного явища, яким є правова компетентність, й встановлює ресурси сучасної університетської освіти в зазначеному ракурсі. Нами розумілось, що визначення педагогічних умов є важливим параметром дослідження, оскільки йдеться про окреслений ресурс, реалізація якого в контексті вже окресленої мети сприятиме позитивній динаміці досліджуваного процесу. Цей аспект дослідження здійснювався на відповідній діагностувальній основі, зокрема за допомогою побудови шкали Л. Гуттмана та за методикою В. Ядова, що дозволила скласти матрицю підпорядкування умов від найменш значущої до найбільш значущої, обчислювальний просентиль (PR).

Встановлено таку сукупність педагогічних умов, реалізація яких сприятиме продуктивності процесу, що вивчається. *Перша з них* – усвідомлення особистістю на рівні переконань соціально-професійної значущості правової компетентності, що передбачала інтерактивні форми засвоєння студентами гуманітарного знання, набуття первинного досвіду й ціннісне ставлення до правореалізаційної, правозахисної роботи в практико-орієнтованих видах навчально-пізнавальної діяльності.

Наступною педагогічною умовою визначено актуалізацію правової освіченості майбутніх фахівців. Висвітлюючи характеристику змісту означеної умови в дослідженні, наголошується на своєрідності дефініцій „освіченість” і „грамотність”, зокрема пояснюється, що освіченість є особливим рівнем грамотності, якому властива доведеність і до особистісного, і до суспільного максимуму, де смисловим ядром виступають знання. У дослідженні зазначено, що базовими знаннями, які складають основу правової освіченості й детермінують правову компетентність майбутнього соціального педагога на етапі його університетської професійної підготовки – є знання прав людини. При цьому дотримуємося наукової позиції І. Серяєва щодо різних підходів до вивчення студентами прав людини (ціннісний, історичний та контекстний).

Організація позитивного спілкування у підсистемах „викладач права – студент – вихованець”, „студент – соціальний педагог-практик – супервізор”, „студент – студентська академгрупа – майбутній фахівець” розглядається як *важлива педагогічна умова* продуктивності процесу формування правової компетентності студентів. Підкреслюється задіяність усіх складових спілкування (комунікативна, інтерактивна, перцептивна), адже професійна діяльність саме соціального педагога цілком спирається на спілкування, складає передумову його здатності до соціального партнерства.

Стимулювання рефлексивної домінанти процесу взаємодії майбутнього соціального педагога з вихованцем у період практико-орієнтованого навчання розцінюється в дослідженні як *суттєва педагогічна умова*, оскільки неможлива позитивна динаміка розвитку правової компетентності поза процесів, що

„замикаються” на самосвідомості – саморозвитку, самовдосконаленні особистості, активізації вчинку самобачення, самопізнання, самореалізації, самоствердження.

Етапами реалізації модельно представленого процесу формування правової компетентності студентів визначено такі: цілепокладання, фахово-збагачувальний, репродуктивно-відтворювальний, продуктивно-творчий (див. схему). Функціональне навантаження кожного з етапів зумовлено своєрідністю феномена

		п е д а г о г і ч н і у м о в и		„права	КОМ ТАК ОСС ОСВ КВА ХАР (ОІ ПРО ПРО ПІД ФА ВІД РІВ СПЕ МА
			Діагностика правової компетентності студентів		
усвідом ня особис ю на р переко соціалі	нізація гивног ня		<p style="text-align: center;">Перший етап – цілепокладання (2-й курс навчання)</p> <p>Мета: формування уявлень про правореалізаційну, правозахисну роль соціального педагога</p> <p>Провідні види роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розробка структурно-логічних схем; - складання словника базових понять; - занурення у педагогічне правознавство через індивідуально-навчально-дослідницькі завдання 		
пр ин ци п ун іве рс ал	системах падач		Діагностика правової компетентності студентів		
пр ин ци п ко нт ек ст уа ль но сті	ент – ванець удент льний гог- тик – овізор” девт – вчска п		<p style="text-align: center;">Другий етап – фахово-збагачувальний (4-й курс навчання)</p> <p>Мета: розвиток ціннісного ставлення до правореалізаційної,</p> <p style="text-align: center;">Четвертий етап – продуктивно-творчий (магістратура)</p> <p>Мета: формування готовності до самопроекування динаміки власної правової компетентності</p> <p style="text-align: center;">ціннісно-сміслове ставлення до правореалізаційної,</p>		
			Діагностика правової компетентності студентів		

стимулювання
рефлексивної
домінанти
взаємодії
майбутнього
соціального
педагога з
вихованцем
у період
практико-
орієнтованого
навчання

ко
пр
формування

отому розділі – **„Процес і результати формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів на основному етапі підготовки”** – представлено експериментальну технологію формування у майбутніх соціальних педагогів правової компетентності, проаналізовано й узагальнено його результати й окреслено педагогічні резерви навчально-виховного процесу педагогічного університету щодо формування зазначеної особистісно-професійної якості у студентів.

Доведено переваги технологічного підходу до реалізації визначених педагогічних умов, що склали змістове ядро формувального етапу експерименту (діаграма 1). Контекстом очевидності переваг окресленого підходу є одночасна задіяність наукового підґрунтя явища, що вивчається, процесуально-описового й процесуально-чинного аспектів. У цьому й вважаємо якісно нову площину взаємовпливу педагогічної теорії і практики.

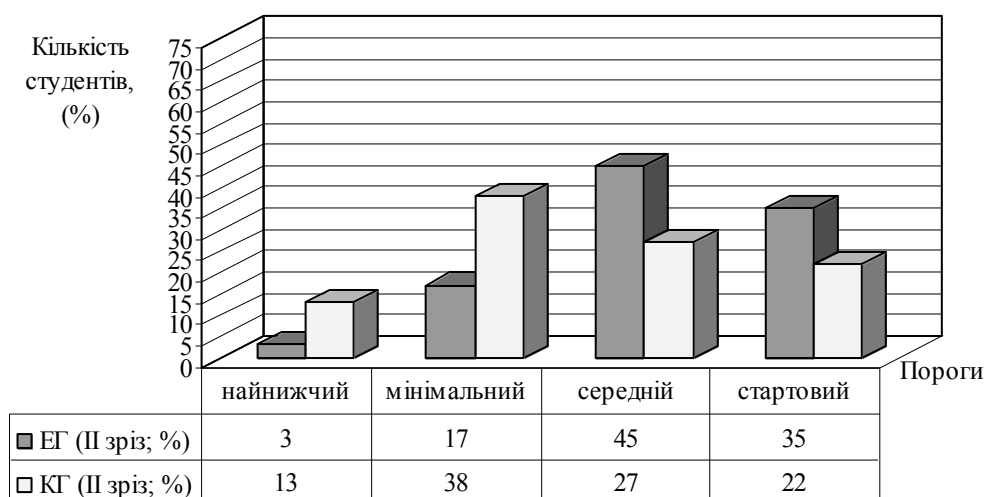
У процесі визначення базових характеристик упровадженої педагогічної технології принципової значущості надавалось конкретизації кількісно-якісного вияву правової компетентності – динамічного педагогічного утворення, в якому структурно взаємодіють мотиваційний, когнітивний, аксіологічний та діяльнісно-творчий компоненти.

Реалізація педагогічних умов, що склали змістове ядро розробленої педагогічної технології, забезпечувалася специфічними шляхами в межах різних періодів навчання студентів бакалаврату (II-IV курси), спеціалізації (V курс), магістратури (V-VI курси). Це пов'язано із відмінностями в навчальних предметах, етапністю і різновидами практики студентів, тобто різноплановістю ресурсів університетської ступеневої підготовки фахівців.

На етапі цілепокладання у студентів *бакалаврату* формували уявлення про правореалізаційну, правозахисну роботу, і позитивне ставлення до неї. Фахово-збагачувальний етап втілення експериментальної технології здебільшого реалізував мету розвитку і професійної, і правової культури студентів. З огляду на це, визначені педагогічні умови реалізовувалися через розробку і структурування міждисциплінарного навчального модуля, який засвоювався студентами через укладання міждисциплінарного словника соціально-педагогічних та соціально-правових понять, розробку структурно-логічних схем-опор, проблемні лекції з нормативних навчальних курсів, різнорівневі індивідуально-дослідницькі завдання студентам-практикантам та реалізацію принципів педагогічного правознавства на практичних заняттях тощо. У межах варіативної частини навчання студентів бакалаврату було втілено елективні курси правового спрямування („Актуальні правові питання профілактики правопорушень неповнолітніх”, „Освітнє право України”, „Основи прав дітей та молоді”, „Педагогічні засади активізації інтересу школярів до вивчення прав людини”, „Правові засади формування міжетнічної толерантності”, „Правові основи розвитку волонтерського руху”, „Усвідомлене батьківство: права дитини, права батьків”). Ключового значення набули інтерактивні форми викладання навчальних курсів „Правознавство” та „Основи соціально-правового захисту особистості”, в межах яких ініціювалося складання студентами портфоліо „Мій юридичний порадник”.

Встановлено, що проблемне поле діяльності сучасного соціального педагога у сфері освіти складають проблеми, пов’язані із здоров’ям, працевлаштуванням, відхиленням у поведінці, насиллям, сирітством, сімейними стосунками. Зазначене слугувало організаційно-методичним орієнтиром у процесі спрямування практико-орієнтованого навчання студентів (зокрема, соціально-діагностувальної, соціально-технологічної, соціально-дозвіллевої та навчально-професійної видів практики).

Як з’ясувалося, за результатами I „зрізу” (II курс навчання) лише 4% студентів експериментальних груп і 3% – контрольних груп виявили стартовий поріг сформованості правової компетентності; на середньому було 15% в ЕГ і 9% у КГ; на мінімальному – 35% в ЕГ і 41% у КГ; на найнижчому – 46% в ЕГ і 47% у КГ. Одержані результати засвідчили не лише про недостатній розвиток правової компетентності студентів і експериментальних, і контрольних груп, а й про несуттєві розбіжності даних у межах цих груп.

Діаграма 1. Порівняння показників сформованості правової компетентності студентів експериментальних і контрольних груп на етапі завершення бакалаврату

Як свідчать дані діаграми, більш якісні показники сформованості досліджуваної у студентів-випускників бакалаврату особистісно-професійної якості було зафіксовано за результатами II „зрізу” (IV курс навчання) в експериментальних групах: стартовий поріг сформованості правової компетентності виявили 35% студентів експериментальних груп і 22% – контрольних груп; середній – 45% і 27%; мінімальний – 17% і 38%; найнижчий – 3% та 13% відповідно. Природа суттєвих позитивних результатів в експериментальних групах, на наш погляд, знаходиться у площині можливостей сучасної вищої школи як відкритої соціально-педагогічної системи, в межах якої запроваджено експериментальну технологію.

На репродуктивно-відтворювальному етапі реалізації визначеної педагогічної технології і втіленої у процесі *спеціалізації* студентів-п’ятикурсників визначальним уважалось не лише ініціювання їхньої правореалізаційної, правозахисної діяльності, але й стимулювання потреби студентів в особистісно-професійній самореалізації у цих сферах. Цей етап втілення експериментальної технології здійснювався на базі Ізмаїльського державного гуманітарного університету, оскільки лише в ньому майбутні соціальні педагоги опановують спеціалізацію „соціально-правовий захист дітей та молоді”. У межах розробленої експериментальної технології розгорталась ідея поглиблення правової освіченості

студентів у регулятивній функції права, вироблення у них активної громадянської позиції у правовій сфері. Шляхами реалізації окресленої ідеї слугували, по-перше, заснування соціально-правової студії „Феміда”. Тут поглиблювалась правова освіта студентів експериментальних груп через утвердження положення про те, що умовою юридичної безпеки є правова захищеність, здійснювалася робота з юридичними виданнями та правовою термінологією, вдосконалювались уміння майбутніх соціальних педагогів з правових позицій оцінювати суспільні події, використовувати в соціально-педагогічній роботі чинні нормативно-правові акти. По-друге, через упровадження елективних курсів досягалася двоєдина мета: поглиблювалась обізнаність студентів з актуальних правових питань й вироблялося розуміння ними того, що права особи неможливо захищати лише з використанням правових документів. У межах варіативної частини навчання майбутніх соціальних педагогів на етапі спеціалізації фахівця було передбачено такі елективні навчальні курси правового спрямування, як-от: „Основи ювенальної юстиції”, „Правові механізми захисту неповнолітніх від жорсткого поводження та насильства”, „Репродуктивні права особистості: шляхи підвищення компетентності соціальних педагогів”.

Особлива увага надавалась активізації самостійної правореалізаційної, правозахисної діяльності студентів у період їхньої соціально-правової практики (IX семестр), зануренню у соціально-педагогічну роботу з реалізації правових проєктів. Цьому передувало засвоєння майбутніми спеціалістами тренінгового модуля „Захист і реалізація прав дитини як професія”. За формою проведення, це правовий просвітницький тренінг, кожне заняття якого мало на меті розвивати правову компетентність студентів через систему вправ і методик в аспекті ключових соціально-правових проблем, що є актуальними та типовими для сучасного соціального педагога у сфері освіти.

Отже, експериментальним шляхом встановлено таку динаміку формування правової компетентності у студентів п'ятого курсу навчання, які набувають спеціалізацію „соціально-правовий захист дітей та молоді”: майбутніх фахівців із стартовим порогом („усвідомлена компетентність”) стало 55% (було 40%), із середнім порогом („неусвідомлена компетентність”) – 40% (було 46%), із мінімальним порогом („усвідомлена некомпетентність”) – 5% (було 9%), з'ясовано, що найнижчий поріг („неусвідомлена некомпетентність”) не характеризує жодного студента (було 5%).

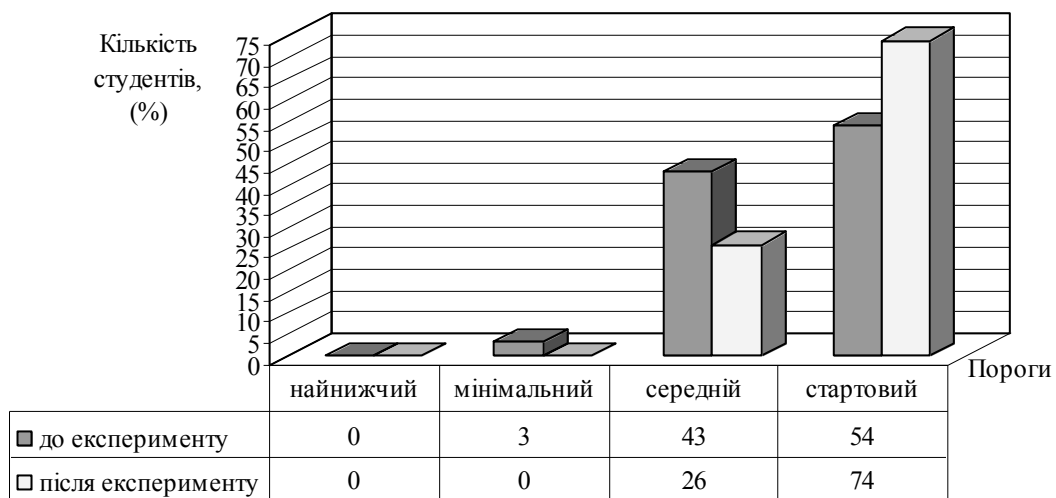
Завершувальний етап упровадження експериментальної технології – продуктивно-творчий – передбачав втілення передусім її змістового ядра, яке

репрезентують визначені педагогічні умови продуктивності процесу, що досліджується, у *магістерську підготовку* студентів (діаграма 2). Її домінантою розцінювалась адекватність, з одного боку, обрисів правокомпетентної професійної діяльності соціального педагога, а з іншого, – уявлень про себе як представника нової генерації спеціалістів, практично здатних до фахових дій у межах правового поля. Тому додатково до діагностувального інструментарію, що використовувався на попередніх етапах дослідно-експериментальної роботи, було використано методика К. Замфір у модифікації А. Реана, якою зазвичай послуговуються для діагностики професійно-педагогічної мотивації. Ми виходили з того, що практично всі компоненти правової компетентності безпосередньо або опосередковано замикаються на внутрішньому типі мотивації, який віддзеркалює безсумнівність факту значущості діяльності для особистості самої по собі; останнє й діагностує обрана методика. Так, суто мотиваційний компонент досліджуваної особистісно-професійної якості критерієм має ставлення до соціально-педагогічної діяльності, когнітивний – настанову на правову самоосвіту в умовах визнання такої діяльності цінною (аксіологічний компонент), а відкритість до інновацій у ній (що є критерієм діяльнісно-творчої складової правової компетентності) виступає свідченням того, що обрана студентом професійна діяльність є дійсно вагомою. До того ж, з метою з'ясування, чи відносять магістранти правозахисний потенціал набутої професії до вагомих факторів, які визначають її привабливість, послуговувались методикою В. Ядова в модифікації Н. Кузьміної та А. Реана.

У процесі втілення змісту експериментальної технології у магістерську підготовку студентів посилену увагу було надано діалоговим формам (дискусії, дебати, спільна групова робота, рольова гра) опрацювання навчальних курсів, кейс-стаді, методу розв'язання соціально-педагогічних ситуацій правового характеру (ситуація – запит інформації; ситуація – опис, ілюстрація; ситуація – вправа; ситуація – проблема; ситуація – оцінка). У межах варіативної частини магістерської підготовки майбутніх соціальних педагогів було запроваджено таку сукупність елективних навчальних курсів „Актуальні проблеми захисту прав дітей та молоді”, „Дитяча праця в Україні: соціально-правовий контекст”, „Основи правової соціалізації дітей та молоді”, „Правові засади запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей”, „Сучасні інноваційні соціально-педагогічні технології забезпечення прав дітей та молоді”.

Реалізуючи принцип інтегрованості, на цьому етапі упровадження експериментальної технології використовувався такий засіб, як складання магістрантами портфоліо – бази аутентичних індивідуалізованих оцінок студентом і самооцінок власної правореалізаційної, правозахисної різновидів соціально-педагогічної діяльності. Портфоліо магістранта набувало специфічних функцій – самопрезентації, самопроекування власної правової компетентності, додаткової інформації про рейтинг студента в межах академічної групи. У процесі дослідження було апробовано розроблену програму науково-виробничого стажування магістрантів, провідними напрямками якої було визнано професійно-педагогічний (підготовка, проведення, аналіз і самоаналіз навчальних занять із студентами, які навчаються у закладах I-II рівнів акредитації), методичний

(складання за результатами аналітичної роботи, спрямованої на вивчення й узагальнення творчого досвіду викладача, „професійно-педагогічного портрету” з опорою на схему-методичний орієнтир), науково-дослідницький (проведення наукового дослідження в межах проблематики атестаційної роботи), настаново-виховний (запровадження інтерактивних форм правопросвітницької діяльності в академгрупі студентів). Так, задля вияву студентами інтелектуальної ініціативи у соціально-правовій сфері, стимулювалася їхня участь у розробці, презентації, апробації регіональних соціально-правових проектів („Батьківський правовий університет”, „Права людини починаються з прав дитини” та ін.); враховувався не лише рівень сформованості мотивації вибору магістрантів тематики проектів, а й вияв усіх складових проектної діяльності (філософська, мотиваційна, креативна, рефлексивна, валеологічна, технологічна).

Діаграма 2. Порівняння показників сформованості правової компетентності магістрантів (до експерименту і після експерименту)

Набутий експериментальний матеріал засвідчив, що якщо до експерименту стартовий поріг правової компетентності був характерний для 54% магістрантів, то по його завершенню – 74%; середній поріг відповідно 43% і 26%. Встановлено, що на початку навчання в магістратурі 3% студентів мали сформованою правову компетентність на мінімальному порозі; на етапі завершення такий поріг сформованості правової компетентності не зафіксований у жодного магістранта.

Динаміку сформованості у студентів правової компетентності в умовах їхньої підготовки в університеті було статистично доведено. Порівняно з факторною структурою правової компетентності студентів до початку експерименту, в якій домінував комплекс правових знань та відповідне ставлення до правових явищ соціально-педагогічної діяльності (а лише на ньому базувався діяльнісно-творчий компонент правової компетентності) в результаті запровадження експериментальної технології на першому місці опиняється діяльнісна спрямованість правової компетентності студентів; правові ж знання посідають підпорядковану, функціональну позицію відносно до діяльнісного компонента та

не співвідносяться зі ступенем задоволення власною правовою компетентністю. Так, за результатами другого „зрізу” (фахово-збагачувальний етап – завершення бакалаврату), ставлення студентів до правореалізаційного, правозахисного різновидів соціально-педагогічної діяльності з формально-обов’язкового ($M = 1,31$) змінилося на позитивне й ціннісно-смісловне, про що свідчить середнє значення показника ($M = 2,31$) та значення t-критерію Стьюдента ($t = 13,34$). Тенденція до зростання ціннісного ставлення майбутніх соціальних педагогів до зазначених видів діяльності фіксується й на етапі спеціалізації студентів (репродуктивно-відтворювальний етап – завершення п’ятого курсу) – за результатами третього „зрізу” в них виявляється статистично достовірне зростання відповідного показника в середньому на 0,44 бала ($t = 5,21$).

Теоретико-експериментальне дослідження процесу формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів в умовах педагогічного університету довело правомірність осмислення цього процесу як педагогічної системи, що будується на єдності принципів універсальності, контекстуальності, інтегративності.

ВИСНОВКИ

У дослідженні представлено теоретико-методичне обґрунтування концепції формування правової компетентності в майбутніх соціальних педагогів, розроблено й експериментально апробовано технологію її реалізації у професійній підготовці.

1. З огляду на своєрідність спеціаліста, що опановує „професію захисту”, правова компетентність набуває ознак базової. У дослідженні правова компетентність розуміється як складна особистісно-професійна якість, змістовим ядром якої є ціннісне ставлення до соціально-педагогічної діяльності, компетенції: „знати”, „вміти”, „досягати”, „відповідати”. Виявом означеної якості є потенціал здатності особистості, безпосереднє підґрунтя якого складають соціально-педагогічна і правова різновиди культури, а опосередковане – духовність особистості, соціально-правовий зміст свідомості суспільства.

2. Правова компетентність фахівця соціально-педагогічної сфери – це інтегративна особистісно-професійна якість, що формується і виявляється лише в діяльності – соціально-правових завданнях, які розв’язуються ним з погляду суб’єкта, виступаючи цілями діяльності. Будучи правокомпетентним, суб’єкт соціально-педагогічної діяльності результативно досягає її цілей, виявляючи мобільність, спрямованість, критичність мислення.

Доведено, що правова компетентність тісніше пов’язана з професійною і правовою різновидами культури майбутнього соціального педагога, має динамічний характер, тобто у процесі професійної діяльності ця особистісно-професійна якість формується, розвивається, вдосконалюється.

3. Базуючись на результатах проведеного діагностувального експерименту, виокремлено критерії покомпонентної сформованості правової компетентності майбутніх соціальних педагогів, ознаки прояву. Критеріями сформованості мотиваційного компонента є ставлення до соціально-педагогічної діяльності

(інтерес до соціально-педагогічної дійсності, намагання самореалізуватися в ній), потреба в удосконаленні сталого правовиховного процесу в суспільстві (наполегливість у збагаченні власного правореалізаційного, правозахисного досвіду), намагання сприяти розв'язанню соціально-правових проблем (ступінь усвідомлення вагомості правових питань у продуктивності соціально-педагогічної роботи); когнітивного – правова грамотність (якість правових знань, умінь і навичок), адекватність „Я-концепції” (ступінь задоволення особистісно-професійною самореалізацією у соціально-педагогічній діяльності), настанова на правову самоосвіту (вияв інтелектуальної ініціативи у правоосвітньому самовдосконаленні); аксіологічного – сприйняття соціально-педагогічної діяльності як особистісно-професійної цінності (ступінь переконливості у вагомості професійного впливу на розв'язання правових проблем вихованців), ціннісні правові орієнтації (включеність правових норм у ціннісну особистісну сферу, ціннісне ставлення до права), соціальна активність в утвердженні позитивної динаміки розвитку громадянського суспільства, правової держави (вияв активності у правореалізаційній, правозахисній діяльності); діяльнісно-творчого – здатність до творчості у соціально-педагогічній діяльності (практична готовність до розв'язання нетиповісних правових проблем вихованців – зі здоров'ям, працевлаштуванням, відхиленням у поведінці, насиллям, сирітством, сімейними стосунками), відкритість до інновацій у соціально-правовій сфері (обізнаність у продуктивних технологіях розв'язання правових проблем вихованців). З огляду на своєрідність завдань професійної підготовки фахівця в умовах ступеневої освіти, доведено такі можливі пороги правової компетентності студентів: „неусвідомлена некомпетентність”, „усвідомлена некомпетентність”, „неусвідомлена компетентність”, „усвідомлена компетентність”; найвищий поріг правової компетентності межує з професіоналізмом (якого можна досягти виключно за умов практичної професійної діяльності), а тому вважаємо, що про такий поріг правової компетентності майбутнього фахівця немає підстав стверджувати.

4. У дослідженні розроблено модель процесу формування у педагогічному університеті правової компетентності майбутніх соціальних педагогів, в якій відображено теоретичний, діагностувальний, дидактичний, методичний і технологічний концепти дослідження. Модель передбачала такі етапи: цілепокладання, фахово-збагачувальний, репродуктивно-відтворювальний, продуктивно-творчий. Перший етап був спрямований на формування у студентів уявлень про правореалізаційну, правозахисну роботу соціального педагога. Метою другого, фахово-збагачувального, етапу є розвиток ціннісного ставлення до правореалізаційної, правозахисної діяльності та досвіду такої діяльності. Третій, репродуктивно-відтворювальний, етап спрямований на актуалізацію потреби студентів у професійній самореалізації у правореалізаційній, правозахисній роботі. Метою завершувального, продуктивно-творчого, етапу було розвиток здатності майбутнього соціального педагога до забезпечення позитивної динаміки наявного порога правової компетентності як особистісно-професійної якості.

5. У дослідженні обґрунтовано, що для формування правової компетентності студентів, які набувають професії соціальний педагог, доцільно розробити педагогічну технологію, де принципами є універсальність, контекстуальність, інтегрованість. Зміст розробленої технології складають педагогічні умови, за яких у навчально-професійній діяльності майбутній соціальний педагог змінює себе як особистість, змінюючи й характер власної соціально-педагогічної діяльності, де наскрізною виступають правореалізаційний, правозахисний її різновиди. Якщо на етапі бакалаврату здебільшого формується правова компетентність на рівні „усвідомленої некомпетентності”, то в результаті навчання в магістратурі майбутній соціальний педагог стає спроможним самостійно формувати соціально-правове середовище вихованця. Отже, в умовах університетської підготовки фахівця практично досягається сформованість його усвідомленої правової компетентності – бази подальшого особистісно-професійного вдосконалення.

6. Результати експерименту підтвердили припущення про те, що ефективність процесу формування правової компетентності студентів значно підвищиться за таких педагогічних умов: усвідомлення особистістю на рівні переконань соціально-професійної значущості правової компетентності; актуалізація правової освіченості майбутніх фахівців; організація позитивного спілкування у підсистемах „викладач права – студент – вихованець”, „студент – соціальний педагог-практик – супервізор”, „студент – студентська академгрупа – майбутній фахівець”; стимулювання рефлексивної домінанти процесу взаємодії майбутнього соціального педагога з вихованцем у період практико-орієнтованого навчання.

7. За результатами формувального етапу педагогічного експерименту відбулися суттєві зрушення у динаміці розвитку правової компетентності студентів. У бакалавраті такі зміни позначалися на рівні усіх порогів правової компетентності майбутніх соціальних педагогів, зокрема, якщо за констатувальним „зрізом” стартовий поріг означеної особистісно-професійної якості був властивий 4% студентів експериментальних і 3% – контрольних груп, то за результатами формувального експерименту – відповідно 35% і 22%. Поріг „усвідомлену правову компетентність” набули в результаті експерименту 55% спеціалістів і 74% випускників магістратури. За результатами формувального етапу експерименту середній поріг („неусвідомлена компетентність”) засвідчили 45% випускників бакалаврату експериментальних і 27% – контрольних груп; на етапі спеціалізації відповідно 41% і 37%, на початку навчання в магістратурі – 43%, а по завершенню – 26%; мінімальний поріг („усвідомлена некомпетентність”) – 17% студентів бакалаврату експериментальних і 38% – контрольних груп; найнижчий поріг („неусвідомлена некомпетентність”) – 3% і 13% відповідно.

Проведене дослідження не вичерпує усі аспекти порушеної проблеми, яка є складною і багатогранною. Подальші наукові пошуки вбачаємо у створенні системи розвитку правової компетентності соціального педагога на етапі післядипломної освіти, розробці методики становлення правокомпетентного

спеціаліста у процесі самовдосконалення, інтегруванні ідей дослідження у професійну підготовку фахівців юридичних спеціальностей.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

Монографії:

1. Кічук Я.В. Правова компетентність майбутнього соціального педагога: теорія і практика: Монографія / Я.В. Кічук. – Ізмаїл: Сміл, 2009. – 232 с.

2. Кічук Я.В. Формування компетентності саморозвитку студента в процесі засвоєння гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін // Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі: Монографія / Я.В. Кічук. – Ізмаїл: Сміл, 2007. – С. 40-75.

Навчальні посібники, словники, методичні рекомендації:

3. Кічук Я.В. Соціолого-педагогічний словник // За заг. ред. В.В. Радула / Я.В. Кічук. – Київ: Ексоб, 2004. – С. 114, 172-173, 191.

4. Кічук Я.В. Формування правової компетентності майбутнього соціального педагога у процесі практичної підготовки: Методичні рекомендації / Я.В. Кічук. – Ізмаїл, 2008. – 64 с.

5. Кічук Я.В. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія // За заг. ред. І.Д. Звереві / Я.В. Кічук. – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – С. 198-200.

6. Кічук Я.В. Методичні засади вдосконалення правової компетентності соціального педагога: Навчальний посібник / Я.В. Кічук. – Ізмаїл, 2009. – 140 с.

Статті у фахових виданнях України:

7. Кічук Я.В. Деякі актуальні питання правового виховання сучасної молоді і педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського / Я.В. Кічук // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – № 5. – С. 32-33.

8. Кічук Я.В. Динаміка змісту правової освіти учнівської молоді: деякі історико-педагогічні аспекти / Я.В. Кічук // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2003. – Вип. 176. – С. 49-53.

9. Кічук Я.В. Творчість викладача як передумова результативної пропедевтики деформацій у правосвідомості студентів / Я.В. Кічук // Творча особистість учителя: Проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. – Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2003. – Вип. 10. – С. 173-181.

10. Кічук Я.В. Фундаменталізація правової освіти майбутнього вчителя як педагогічна проблема / Я.В. Кічук // Зб. наук. пр. Бердянського державного педагогічного університету – Бердянськ, 2003. – № 2. – С. 59-65.

11. Кічук Я.В. Підготовка майбутніх педагогів до формування у молодших школярів ціннісного ставлення до права / Я.В. Кічук // Школа першого ступеня: теорія і практика: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницького державного

педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – Вип. 7. – С. 218-222.

12. Кічук Я.В. Правосвідомість як фактор позитивної соціалізації особистості / Я.В. Кічук // Соціалізація особистості: зб. наук. пр. – Київ: Логос, 2003. – Том XIX. – С. 30-34.

13. Кічук Я.В. Правова соціалізація майбутніх учителів як педагогічна проблема / Я. В. Кічук // Наука і освіта. – Одеса, 2003. – № 5-6. – С. 96-99.

14. Кічук Я.В. Діалогічність навчального процесу вищої школи як передумова формування правосвідомості студентів / Я.В. Кічук // Вісник Львівського університету. – Вип. 19. – Ч. II. – Львів, 2005. – С. 118-123.

15. Кічук Я.В. Правова соціалізація студентів у вищій школі / Я.В. Кічук // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2005. – Вип. 19. – С. 67-72.

16. Кічук Я.В. Правова компетентність майбутнього фахівця як показник результативності громадянської освіти у вищій школі / Я.В. Кічук // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 20. – С. 107-114.

17. Кічук Я.В. Соціально-ціннісна спрямованість громадської діяльності студентів як фактор розвитку їх правової компетентності / Я.В. Кічук // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя. – 2006. – Вип. 37. – С. 255-260.

18. Кічук Я.В. Підвищення правової компетентності майбутнього фахівця засобами проектних технологій / Я.В. Кічук // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Миколаїв, 2006. – Вип. 12. – Т. 2. – С. 14-20.

19. Кічук Я.В. Освітній простір вищої школи: вдосконалення підготовки соціальних педагогів до правоохоронної діяльності / Я.В. Кічук // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2006. – Вип. 89. – С. 31-35.

20. Кічук Я.В. Питання реалізації принципу інноваційності у процесі формування правової компетентності майбутнього соціального педагога / Я.В. Кічук // Джерела. – Науково-методичний вісник № 3-4 (51, 52). – Івано-Франківськ, 2007. – С. 37-44.

21. Кічук Я.В. Творча спадщина В.О. Сухомлинського і проблема становлення громадянськості як особистісно-професійної якості майбутнього соціального педагога / Я.В. Кічук // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць – Слов'янськ, 2007. – С. 138-144.

22. Кічук Я.В. Правова компетентність як складова процесу професійної підготовки соціального педагога / Я.В. Кічук // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Серія 16 // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. – Вип. 7 (17). – Київ, 2007. – С. 26-30.

23. Кічук Я.В. Актуалізація деяких аспектів правової компетентності соціальних педагогів у контексті сучасного розуміння прав дитини / Я.В. Кічук // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – Зб. наук. пр. – Одеса, 2008. – Вип. 4-5. – С. 8-13.

24. Кічук Я.В. Проектна правовиховна діяльність майбутнього соціального педагога: компетентнісний потенціал / Я.В. Кічук // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Житомир, 2008. – Вип. 41. – С. 40-44.

25. Кічук Я.В. Правова компетентність соціального педагога як фактор правової соціалізації учнівської молоді / Я.В. Кічук // Зб. наук. пр. – Пед. науки. – Вип. 47. – Херсон, 2008. – С. 354-359.

26. Кічук Я.В. Деякі аспекти проблеми формування правової компетентності соціальних педагогів у вищій школі / Я.В. Кічук // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. – Випуск 74. – Кіровоград, 2008. – С. 45-49.

27. Кічук Я.В. Становлення студента як суб'єкта правовиховної діяльності – передумова позитивної динаміки розвитку його правової компетентності / Я. В. Кічук // Вісник Черкаського університету. – Випуск 135. – Черкаси, 2008. – С. 122-127.

28. Кічук Я.В. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі / Я.В. Кічук // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів, 2008. – Вип. 23. – С. 141-147.

29. Кічук Я.В. Правова компетентність – важлива якість соціального педагога як суб'єкта професійної діяльності / Я.В. Кічук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: Педагогіка. – 2008. – № 2. – С. 15-18.

30. Кічук Я.В. Ресурси університетської освіти у формуванні правової компетентності майбутніх соціальних педагогів / Я.В. Кічук // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – зб. наук. пр. – №1-2. – Одеса, 2009. – С. 237-244.

31. Кічук Я.В. Підручники із правознавчих дисциплін як ресурс випереджувального розвитку правової компетентності майбутнього соціального педагога / Я.В. Кічук // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. пр. – Київ: Педагогічна думка, 2009. – Вип. 9. – С. 549-557.

32. Кічук Я.В. Правова компетентність майбутнього соціального педагога: методологічні орієнтири сучасного наукового розуміння / Я.В. Кічук // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. пр. – Вип. 38. – Київ, 2009. – С. 63-65.

33. Кічук Я.В. Дитиноцентризм у діяльності соціального педагога як вияв його правової компетентності / Я.В. Кічук // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. – Вип. 447-448. – Чернівці, 2009. – С. 175-178.

34. Кічук Я.В. Формування правокомпетентної особистості фахівця: генеза постановки проблеми / Я. В. Кічук // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – Зб. наук. пр. – №3. Частина 2. – Одеса, 2009. – С. 61-68.

35. Кічук Я.В. Педагогічні детермінанти формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів у вищій школі / Я.В. Кічук // Вісник Черкаського державного університету. – Пед. науки. Вип. 163. – Черкаси, 2009. – С. 26-30.

36. Кічук Я.В. Сучасна вища школа як відкрита соціально-педагогічна система / Я.В. Кічук // Вища освіта України. – Додаток 4, Том I (13). Тематичний випуск „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – Київ, 2009. – С. 280-287.

37. Кічук Я.В. Формування правокомпетентного соціального педагога в умовах бінарної підготовки / Я.В. Кічук // Вісник Черкаського університету. – Вип. 166. – Черкаси, 2009. – С. 67-72.

38. Кічук Я.В. Майбутній фахівець як суб'єкт правокомпетентної професійної діяльності / Я.В. Кічук // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Зб. наукових праць. – Вип. 27. – Ізмаїл, 2009. – С. 47-51.

Тези та матеріали наукових конференцій, інші публікації:

39. Кічук Я.В. Послідовність правової соціалізації дитини в умовах дошкільних закладів і початкової школи: матеріали всеукр. наук.-прак. конф. [„Оновлення змісту та форм дошкільної і початкової освіти України”], (21 листопада 2003 р.). – Миколаїв, 2003. – С. 262-266.

40. Кічук Я.В. Формування позитивної правосвідомості в контексті проблеми гендерної рівності: матеріали всеукр. наук.-прак. конф. [„Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві”], (11-13 грудня 2003 р.). – Київ, 2003. – С. 248-251.

41. Кічук Я.В. Позитивна динаміка правосвідомості як показник розвитку громадянського суспільства: матеріали всеукр. наук.-прак. конф. [„Релігія. Особистість. Громадянське суспільство”], (12 травня 2003 р.). – Луганськ, 2003. – С. 77-80.

42. Кічук Я.В. Об условиях внедрения идей гендерного подхода в практику высшего педагогического образования: матеріали всеукр. наук.-прак. конф. [„Гендерна освіта у вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи інтеграції”], (18 листопада 2004 р.). – Одеса, 2004. – С. 5-7.

43. Кічук Я.В. Своєрідність особистості студента як суб'єкта правової соціалізації: матеріали всеукр. наук.-прак. конф. [„Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень”], (25 березня 2005 р.). – Одеса, 2005. – С. 105-106.

44. Кічук Я.В. Правова компетентність фахівця як показник результативності його підготовки в умовах вищої школи: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. [„Інноваційні технології у вищій юридичній освіті”], (25-28 травня 2005 р.). – Київ, 2005. – С. 60-70.

45. Кічук Я.В. Удосконалення підготовки соціальних педагогів до правоохоронної діяльності: матеріали всеукр. наук.-прак. конф. [„Вища школа України: проблеми модернізації і навчально-виховного процесу”], (5-6 жовтня 2006 р.). – Черкаси. – 2006. – С. 112-115.

46. Кічук Я.В. Освітнє середовище вищої школи як фактор формування правової компетентності фахівця / Я.В. Кічук // Наукові праці Донецького національного університету. – Донецьк, 2007. – Вип. 1. – С. 172-174.

47. Кічук Я.В. Технологічний підхід до формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів: матеріали всеукр. наук.-прак. конф. [„Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери”], (17-18 травня 2007 р.). – Мелітополь, 2007. – С. 93-99.

48. Кічук Я.В. Правова підготовка соціального педагога у контексті нової парадигми освіти – компетентнісного підходу: матеріали міжнар. симпоз. [„Революція в університетській освіті: глобалізація та індивідуалізація – погляд у майбутнє”], (25-30 травня 2007 р.). – Одеса-Стамбул, 2007. – С. 63-64.

49. Кічук Я.В. Правовая компетентность социального педагога как необходимый компонент его профессиональной подготовки: материалы X-х социально-педагогических чтений Российского государственного социального университета [„Социальная педагогика: теория, практика, перспективы”], (27 марта 2007 р.). – Ч. I. – Москва, 2007. – С. 75-77.

50. Кічук Я.В. Проблема правової компетентності майбутнього соціального педагога: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. [„Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні в контексті Болонського процесу”], (13-14 грудня 2007 р.). – Чернівці, 2007. – С. 120-123.

51. Кічук Я.В. Технологічний підхід до правової компетентності: шляхи вдосконалення у контексті педагогіки А.С. Макаренка: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. [„Спадщина А.С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності”], (12-14 березня 2008 р.). – Полтава, 2008. – С. 162-164.

52. Кічук Я.В. Інноваційні технології викладання правових дисциплін як засіб випереджувального розвитку правової компетентності майбутніх фахівців: матеріали всеукр. наук.-прак. конференції [„Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка”], (16-17 квітня 2008 р.). – Суми, 2008. – С. 59-60.

53. Кічук Я.В. Розвиток наукової думки з проблеми правової компетентності соціального педагога: матеріали I міжнар. наук. конф. [„Актуальні проблеми сучасної науки – 2008”], (25 лютого-10 березня 2008 р.). – Вінниця, 2008. – С. 158-163.

54. Кічук Я.В. Зародження та розвиток ідеї правової компетентності педагога у філософсько-педагогічній думці періоду античності: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. [„Викладач і студент: суб’єкт-суб’єктні відносини”], (27-28 листопада 2008 р.). – Черкаси, 2008. – С. 65-67.

55. Кічук Я.В. Правова компетентність особистості у ціннісному вимірі вищої педагогічної освіти сучасного студента: матеріали міжнар. інтер.-конф. [„Інтегративний характер ціннісних вимірів освіти в стандартах Болонського процесу”], (21-23 травня 2008 р.). – Бердянськ: БДПУ, 2008. – С. 24-29.

56. Кічук Я.В. Правові знання як інструментальний аспект правової компетентності майбутнього фахівця: матеріали II всеукр. наук.-прак. конференції [„Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток”], (20 лютого 2009 р.). – Одеса, 2009. – С. 104-106.

57. Кічук Я.В. Формування правової компетентності соціального педагога як важливої особистісно-професійної якості у вищій школі: матеріали міжнар. наук.-

прак. конф. [„Актуальні проблеми підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності”], (5-7 листопада 2009 р.). – Ніжин, 2009. – С. 77-78.

58. Кічук Я.В. Виховання позитивної правосвідомості учнівської молоді як соціально-педагогічна проблема / Я.В. Кічук // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. – Київ: Волинь, 2009. – С. 72-78.

Анотація

Кічук Я.В. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського”. – Одеса, 2010.

У дисертації вперше розкрито сутність і структуру правової компетентності майбутніх соціальних педагогів. Висвітлено науково-теоретичні засади формування правової компетентності студентів в умовах ступеневої професійної підготовки. Розроблено концептуальну модель процесу формування правової компетентності студентів як педагогічної системи, що функціонує в сучасному педагогічному університеті. Теоретично обґрунтовано й апробовано педагогічну технологію формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів, змістове ядро якої складають педагогічні умови, розгортання яких відбувається у логіці підсистеми „бакалавр – спеціаліст – магістр”. Визначено компоненти (мотиваційний, когнітивний, аксіологічний, діяльнісно-творчий), інтегральні критерії, пороги (стартовий, середній, мінімальний, найнижчий) сформованості правової компетентності майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: правова компетентність, майбутній соціальний педагог, правореалізаційна діяльність, правозахисна діяльність, педагогічні умови, технологія, університетська педагогічна освіта.

Аннотация

Кичук Я.В. Теоретические и методические основы формирования правовой компетентности будущего социального педагога в условиях университетского педагогического образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение „Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского”. – Одесса, 2010.

В диссертации впервые раскрыта сущность и структура правовой компетентности будущих социальных педагогов. Освещены научно-теоретические основы формирования правовой компетентности студентов в условиях ступенчатой профессиональной подготовки.

Установлено, что структура правовой компетентности будущего специалиста социально-педагогической сферы состоит из следующих компонентов: мотивационного, когнитивного, аксиологического, деятельностно-творческого. Мотивационный компонент отражается в отношении личности к социально-педагогической деятельности, в потребности усовершенствоваться устоявшийся в обществе правос воспитательный процесс, стремлении разрешить социально-правовые проблемы. Когнитивный компонент синтезирует правовую грамотность, установку личности на правовое просвещение, адекватную „Я-концепцию”. Аксиологический компонент предусматривает восприятие будущим специалистом социально-педагогической деятельности как личностно-профессиональной ценности, социальную активность, направленную на утверждение позитивной динамики развития гражданского общества и правового государства, ценностные правовые ориентации. Деятельностно-творческий компонент отражается в способности личности к творчеству в социально-педагогической деятельности, открытости к инновациям в социально-правовой сфере. В соответствии со степенью актуализации критериев и показателей в указанных компонентах определены пороги сформированности правовой компетентности у будущих социальных педагогов: стартовый („осознанная компетентность”), средний („неосознанная компетентность”), минимальный („осознанная некомпетентность”), самый низкий („неосознанная некомпетентность”). Установлено, что самый высокий порог правовой компетентности специалиста граничит с его профессионализмом, чего можно достичь исключительно в практической профессиональной деятельности. Это обстоятельство послужило основанием считать, что в условиях университетского образования будущий специалист может достичь лишь стартовый порог сформированности правовой компетентности.

Освещены научно-теоретические основы профессиональной подготовки социальных педагогов в контексте компетентностной парадигмы, в соответствии с которыми правовая компетентность, как личностно-профессиональное качество, представлена через призму отношения к профессиональной деятельности и сформированности компетенций „знать”, „уметь”, „действовать”, „отвечать”. Проявлениями данного качества является потенциал личности, который непосредственно основывается на социально-педагогической и правовой культуре, а опосредованно – ее духовности и социально-правовом сознании общества.

Раскрыта модель процесса формирования у студентов правовой компетентности в условиях университетского образования, в которой отражены такие этапы: целеполагающий, профессионально-обогащающий, репродуктивно-воспроизводящий, продуктивно-творческий. Каждый из них имел специфическую цель: первый был нацелен на формирование у студентов представлений о правореализационной, правозащитной роли социального педагога, второй – сформировать ценностное отношение к данным сферам деятельности, третий – актуализировать потребность студентов в правореализационной, правозащитной работе; целью завершающего этапа являлось развитие у будущих специалистов

способности к обеспечению положительной динамики развития собственной правовой компетентности.

Разработана экспериментальная технология реализации представленной модели, содержательное ядро которой составили такие педагогические условия: осознание личностью на уровне убеждений социально-профессиональной значимости правовой компетентности; актуализация правовой образованности будущих специалистов; организация позитивного общения в подсистемах „преподаватель права – студент – воспитанник”, „студент – социальный педагог-практик – супервизор”, „студент – студенческая академгруппа – будущий специалист”; стимулирование рефлексивной доминанты процесса взаимодействия будущего социального педагога и воспитанника в период практико-ориентированного обучения.

В соответствии с данными педагогическими условиями технология формирования правовой компетентности разворачивалась в такой логике: „бакалавр” – „специалист” – „магистр”. Основной образовательной базой при этом выступали нормативные учебные дисциплины (в условиях бакалаврата это „Правоведение”, „Основы социально-правовой защиты личности”, на этапе специализации – „Система социальной защиты”, „Методика преподавания курса „Ребенок и общество”, в процессе магистерской подготовки – „Педагогика высшей школы”, „Превентивная педагогика”) учебная и производственная практика, подготовка квалификационной научной работы, элективные учебные курсы („Актуальные правовые вопросы профилактики правонарушений несовершеннолетних”, „Образовательное право Украины”, „Основы прав детей и молодежи”, „Педагогические основы активизации интереса школьников к изучению прав человека”, „Правовые основы формирования межэтнической толерантности”, „Правовые основы развития волонтерского движения”, „Осознанное родительство: права ребенка, права родителей”, „Основы ювенальной юстиции”, „Правовые механизмы защиты несовершеннолетних от жестокого обращения и насилия”, „Репродуктивные права личности: пути повышения компетентности социальных педагогов”, „Актуальные проблемы защиты прав детей и молодежи”, „Детский труд в Украине: социально-правовой контекст”, „Основы правовой социализации детей и молодежи”, „Правовые основы предупреждения торговли людьми и эксплуатации детей”, „Современные инновационные социально-педагогические технологии обеспечения прав детей и молодежи”).

Ключевые слова: правовая компетентность, будущий социальный педагог, правореализационная деятельность, правозащитная деятельность, педагогические условия, технология, университетское педагогическое образование.

Annotation

Kichuk Y.V. Theoretical and methodological basics of forming legal competence of the future social pedagogue under the conditions of university-based pedagogical education. – Manuscript.

The dissertation for obtaining a scientific Degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04 – Theory and methods of professional education. – State

institution “South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinskiy”. – Odesa, 2010.

The dissertation is the first to reveal the essence and structure of legal competence of future social pedagogues. The work covers the scientific and theoretical basics of forming legal competence among students receiving multi-level professional training. The author developed a conceptual model of the process to form legal competence of students as a pedagogical system which functions in the modern pedagogical university. The author has theoretically proven and approved the pedagogical technique of forming legal competence of future social pedagogues. The essence of the technique consists of pedagogical conditions to be implemented within the “Bachelor” – “Specialist” – “Magister” logic model. The author determined the components (motivation, cognitive, axiological, active and creative), integral criteria, and levels (start, medium, minimal, and lowest minimum) of formation of legal competence of future social pedagogues.

Key words: legal competence, future social pedagogue, legal implementation activity, legal protection activity, pedagogical conditions, technique, university-based pedagogical education.